

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Emancipační ideje českých spisovatelek 19. století
(Světlá, Krásnohorská, Nováková)**

Pavλίna Brůjová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Emancipační ideje českých spisovatelek 19. století

(Světlá, Krásnohorská, Nováková)

Pavλίna Brůjová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela Blahutková, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Daniele Blahutkové, Ph. D. za vstřícnost, cenné rady a za pečlivé konzultace.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 ŽENA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ 19. STOLETÍ.....	3
2.1 19. století a české národní obrození.....	3
2.2 Vzdělání českých dívek a žen a vznik ženských spolků.....	5
2.2.1 30. a 40. léta 19. století a činnost Rettigové a Němcové	5
2.2.2 Rok 1848	8
2.2.3 60. léta 19. století a ženské spolky.....	9
2.2.4 70. léta a Ženský výrobní spolek český	12
2.2.5 80. léta a spolek Domácnost	15
2.2.6 90. léta a spolek Minerva.....	16
2.3 Literatura, četba.....	20
2.4 Posun v postoji k mateřství a roli ženy koncem 19. století	20
3 MYSLITELÉ VÝZNAMNÍ PRO ČESKÉ ŽENSKÉ Hnutí	23
3.1 John Stuart Mill.....	23
3.2 Tomáš Garrigue Masaryk	25
4 EMANCIPAČNÍ ČINNOST A TEXTY SVĚTLÉ, KRÁSNOHORSKÉ A NOVÁKOVÉ.....	33
4.1 Karolína Světlá	33
4.1.1 O vychování ženy	37
4.1.2 Listy ženám o ženách.....	41
4.2 Eliška Krásnohorská	44
4.2.1 Ženská otázka u nás i jinde	49
4.2.2 Ženská otázka česká	51
4.2.3 Ženské listy.....	56
4.3 Teréza Nováková	60

4.3.1 Volební právo žen u nás	63
4.3.2 Vražda nezrozených	65
5 ZÁVĚR.....	67
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
7 RESUMÉ	73

1 ÚVOD

Předkládaná práce si klade za cíl představit a popsat myšlenky a snahy rozvíjejícího se ženského hnutí v 19. století v životě a díle tří veřejně činných a literárně tvůrčích žen. Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská a Teréza Nováková se vedle své spisovatelské činnosti významně zasazovaly o rozvoj české ženské emancipace - všechny tři spisovatelky přímo podporovaly ženské vzdělání a ženské hnutí - jak aktivitami, souvisejícími s činností ženských spolků a vzdělávacích ústavů, tak publicistickými texty určenými čtenářům českých periodik.

Práce je rozdělena do tří částí. První část stručně představí historickou situaci v 19. století, tedy národní obrození, které je spjata s českým ženským hnutím a se vznikem ženských spolků. S postupným rozvojem ženských spolků souvisí i vydávání časopisů. Některé spolky totiž začaly vydávat vlastní časopis, ve kterém seznamovaly veřejnost se svou činností. V těchto souvislostech je zde představena zvláště spolková činnost Karolíny Světlé a Elišky Krásnohorské. Dále tato část poukáže na postupně se měnící postavení ženy v české společnosti 19. století a její možnosti vzdělání. S rozvíjejícím se emancipačním hnutím totiž dochází ke změnám v roli ženy, které se začnou projevovat na konci 19. století.

Druhá část připomene myslitele, kteří významně ovlivnili české ženské hnutí a přímo či nepřímo Světlou, Krásnohorskou a Novákovou. Těmito mysliteli byli především anglický filosof a ekonom John Stuart Mill a pozdější československý prezident Tomáš G. Masaryk. Především Masaryk od 90. let 19. století významně přispíval k rozvoji českého emancipačního hnutí. Jako jeden z prvních univerzitních učitelů dovolil ženám navštěvovat jeho přednášky.

Třetí část představí každou ze tří sledovaných spisovatelek. Výklad se nejprve dotýká života a společenského působení každé spisovatelky a pak přechází k prezentaci vybraných publicistických textů, které jsou věnované u té které spisovatelky ženské problematice. U Karolíny Světlé jsou to dva texty z roku 1867, tj *Listy ženám o ženách* a *O vychování ženy*, u Elišky Krásnohorské článek *Ženská otázka u nás i jinde* (1874) a spisek *Ženská otázka česká* (1881) a u Terézy Novákové článek *Volební právo žen u nás* (1903) a - *Vražda nezrozených*

(1912). Zvolené texty mapují vývoj v ženské otázce - Světlá především obhajovala nutnost ženské otázky a ženského vzdělání, Krásnohorská na Světlou navazovala, ale více spojovala ženskou otázku s českým národním hnutím a také je konkrétnější v jejím řešení. Texty Novákové jsou z počátku 20. století a je na nich vidět, že se ženské hnutí dostávalo i k tématům, která v předchozích generacích ještě takto nemohla být otevírána veřejné debatě.

Velká část dostupné sekundární literatury představuje Karolínu Světlou, Elišku Krásnohorskou a Terézu Novákovou především jako významné české spisovatelky 19. století, méně jako ženy zapojené do českého emancipačního hnutí. Přitom jejich veřejná činnost i literární tvorba je prostoupena úsilím o emancipaci žen. Předložená práce se proto snaží představit tyto tři spisovatelky v rovině jejich přímého společenského angažmá a obohatit tak pohled na ně.

2 ŽENA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ 19. STOLETÍ

2.1 19. století a české národní obrození

První polovina 19. století v českých dějinách bývá tradičně označována jako národní obrození. Většina prací klade díky jazykovému a literárnímu charakteru českých národních snah důraz na českou literaturu tohoto období, což je ale jen část historie. České dějiny tohoto období jsou součástí evropských dějin, takže je zasahují stejné myšlenkové a kulturní proudy a jsou pod vlivem stejných politických a sociálních podmínek. Specifické je pouze řešení těchto otázek, které vychází z konkrétních historických situací a tradic. Celá Evropa druhé poloviny 18. století a 19. století prošla přeměnou z tradičních feudálních struktur v moderní občanskou společnost. Tovární průmysl založený na strojové výrobě vytlačuje cechovní řemesla, díky železnicím se zkracuje vzdálenost, tisk informuje veřejnost o dění jak v zahraničním, tak domácím prostředí a ovlivňuje názory obyvatelstva. Politikové začínají brát v potaz veřejné mínění.

Dříve byla nejvyšší správní jednotkou panství nebo město, v jehož hranicích se odehrával život jeho obyvatel. Nyní jsou lidé integrováni do rozsáhlejších celků, kde se novou identitou stává národ či ideologie nacionalismu. ¹ „*Jisté české specifikum spočívalo pouze v tom, že moderní český národ se formoval v podmínkách mnohonárodnostní habsburské monarchie, kde Češi zaujímali postavení národnosti nižší kategorie, kde státní správa, vyšší vzdělání a vůbec společenský vzestup byl vázán na užívání německého jazyka, a to i v jazykově čistě českých oblastech. Jazyková hranice v Čechách a na Moravě prostě nebyla pojmem pouze geografickým, ale i sociálním.*“ ² Toto spolu s metternichovskou cenzurou mělo za následek, že i politické a sociální požadavky získaly národní či jazykový charakter, neexistence politické publicistiky způsobila, že byly politické programy zakódovány v krásné literatuře, dramatu či v osvětových spisech.

Jak uvádí k dějinám českých zemí v 19. století Bělina, je třeba si uvědomit, že v prvních desetiletích tohoto století byli uvědomělí vlastenci jen malou skupinou obyvatelstva, česky hovořící obyvatelstvo nebylo národním hnutím prakticky zasaženo. Žili zde i Němci, u nichž se také začalo rozvíjet národní hnutí, a

¹ BĚLINA A KOL. *Dějiny země koruny české II.*, s. 60.

² *Tamtéž*, s. 61.

početná komunita Židů, kteří se museli rozhodnout, zda se přidají k českému nebo německému formujícímu se národu. Toto všechno tvoří české dějiny 19. století.³

Zpočátku se tedy národní hnutí zaměřilo na kultivaci českého jazyka a vytvoření gramatických pravidel, aby mohla být čeština zavedena do škol a dostala se i do veřejného života, protože vyšší vzdělání a obecně společenský vzestup byly spjaty s užíváním němčiny. Češi si potřebovali dodat sebevědomí, a tak jedním ze způsobů jak překonat pocit méněcennosti bylo pěstování slovanské vzájemnosti, která zdůrazňovala, že Češi patří k početné skupině slovanských národů, v jejichž centru stálo Rusko. První generace českých obrozenců (Josef Jungmann, Jan Kollár atd.) byla ve svém rusofilství nekritická a přehlížela nelidské stránky carismu, a tak byla podezřelá ze zpátečnictví. Dokonce se objevila myšlenka vytvořit jednotný slovanský národ či přijmout ruštinu jako oficiální jazyk. Dalším způsobem byl historismus, který vyzdvihoval zejména dobu Karla IV. V češtině 16. století našli obrozenci normu současné spisovné češtiny. Historická tematika byla velmi oblíbeným tématem tehdejší české literatury a dramatu. Asi nejznámějším projevem historismu se stalo zfalšování *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* objevených v letech 1817 a 1818.⁴

První fáze českého národního hnutí tedy byla apolitická. Zvrat přišel v roce 1830 s polským listopadovým povstáním, kdy se Poláci chopili zbraní. Mladá česká generace vyjádřila sympatie jejich boji. I v české literatuře se vlastenectví začalo projevovat radikálněji. 1. ledna 1831 bylo založeno nakladatelství Matice česká, které rozšířilo jak uměleckou, tak vědeckou literaturu. Tento obrat k vědeckému zkoumání a reálnému postoji k životu posunul národní hnutí do politické sféry. Pojem vlastenec se nyní ztotožňoval s pojmem občan. V roce 1836 vydal Karel Hynek Mácha svůj *Máj*, kde se dotkl problémů lidské existence. Generace mladých vlastenců, jejímž představitelem byl Karel Havlíček Borovský, považovala záchranu jazyka a jeho kultivaci za splněný úkol a pustila se do řešení problémů obecnějšího charakteru.⁵

³ BĚLINA A KOL. *Dějiny země koruny české II.*, s. 61.

⁴ *Tamtéž*, s. 79 - 80.

⁵ *Tamtéž*, s. 80 - 81.

Ve druhé polovině 19. století u nás probíhá průmyslová revoluce, rozvoj školství⁶ a díky aktivnímu přístupu lidí utváření nejrůznějších spolků. Na české společenské scéně hrají nezanedbatelnou roli literární skupiny: v tomto období zejména dva tábory - ruchovci (podle almanachu *Ruch*), ke kterým patřili mj Svatopluk Čech a Eliška Krásnohorská, kteří chápali tvorbu jako službu národu, a lumírovci (podle časopisu *Lumír*), ke kterým patřili Jaroslav Vrchlický nebo Julius Zeyer, kteří překládali a používali náměty ze zahraničí ve své tvorbě. Nejvýznamnější kulturní událostí 19. století a doklad češství bylo otevření Národního divadla v roce 1881.⁷

2.2 Vzdělání českých dívek a žen a vznik ženských spolků

2.2.1 30. a 40. léta 19. století a činnost Rettigové a Němcové

Rozvoj českého dívčího školství v našich zemích je ve svých počátcích, tj. ve 30. a 40. letech 19. století, spojen se jménem Karla Slavoje Amerlinga. Ten v roce 1842 založil školu zvanou Budeč. Jak uvádí Bahenská, Amerling byl nejspíš idealista a nepraktický v otázce peněz. I přes neúspěch jeho školy se stal jakýmsi symbolem, stál u zrodu první české dívčí školy a někteří autoři ho tak spojují s počátky emancipace v českých zemích. Spojovat Budeč s pojmem emancipace je podle Bahenské ovšem značně nepřesné. Ve 40. letech 19. století bylo cílem schůzek žen pěstovat vlastenectví, sebevzdělání, společenský kontakt a ojediněle pokusy o vlastní literární tvorbu, nikoli boj za zrovnoprávnění žen s muži. Do boje o dívčí vzdělání se zapojila i Amerlingova manželka Svatava, která od konce 50. let 19. století až do roku 1870 vedla soukromou dívčí školu.⁸ Ve 30. a 40. letech je školství zaměřeno pouze na základní, kdy se v hlavních školách zřizovaly dívčí třídy. Další možností vzdělávat se byly pro dívky klášterní školy nebo soukromé

⁶ O rozvoji dívčího vzdělání tedy můžeme mluvit až ve druhé polovině 19. století, ale první pokusy o vzdělání dívek se objevují už v 70. letech 18. století. 6. prosince 1774 byla vydáním *Všeobecného školského řádu* zavedena povinná školní docházka v celé monarchii. Vzorem pro ostatní základní školy se stala škola na Malé Straně, která byla založena v roce 1775 a kde existovalo zvláštní dívčí oddělení. V roce 1775 bylo zákonem nařízeno, že všude kde k tomu budou podmínky, mají být součástí školy i dívčí školy, kde se dívkám dostane základního vzdělání a znalosti ručním pracím. In: BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 9 – 10.

⁷ BĚLINA A KOL. *Dějiny země koruny české II.*, s. 133 - 135.

⁸ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 10 – 12.

penzionáty, které byly určeny pro dívky z bohatších rodin. V měšťanských rodinách byla za vzdělání dívek odpovědná jejich matka, dále se využívali soukromí vychovatelé a pak mohla následovat klášterní či soukromá škola nebo penzionát. Dívka měla být vychována tak, aby z ní byla dobrá matka, hospodyně a přiměřeně prezentovala dům a manžela. Měšťanské dívky tak byly od malička závislé na svých rodičích, po sňatku pak funkci poručníka přebíral manžel. Pokud se dívka neprovdala, tak tuto funkci přebíral její starší bratr či jiný blízký mužský příbuzný.⁹

Ve 30. a 40. letech 19. století je dívčí vzdělání a ženské hnutí také spjato se známými spisovatelkami- Magdalenou Dobromilou Rettigovou a Boženou Němcovou. K počátkům české ženské literatury patří Magdalena Dobromila Rettigová a její *Domácí kuchařka*, která vyšla poprvé roku 1826. Rettigová pořádala pro dívky kurzy, kde je učila ručním pracím a vaření a kde k výukovému programu patřily i výlety do přírody či za kulturou. Připravovala dívky na roli matky a hospodyně. Rettigovou nelze označit za feministku, protože zastávala tradiční koncepci rodiny, kdy úloha ženy je v domácnosti. Nechtěla nic měnit na postavení žen, pouze usilovala o širší rozhled a znalosti v oborech, které mohly ženy v domácnosti využít.¹⁰ Rettigová vycházela z přesvědčení, že hlavním zdrojem ženina respektu v manželství a rodině by mělo být vzdělání, které umožní ženě být dobrou společnicí a zároveň mít dovednosti, díky kterým žena vytvoří příjemné a zdravé domácí prostředí a tím si muž bude rodiny vážit a nebude ji brát jako přítěž. Tyto dovednosti měly kompenzovat případnou absenci věna. Podle Rettigové byl zdrojem nízké úrovně rodin nedostatek znalostí a dovedností. Řešení mělo přicházet s větší iniciativou žen.¹¹ „Ženy často neuměly vařit, stolovat, udržovat pořádek a hospodařit s penězi, protože je tomu nikdo nenaučil. Podobně nedostatečné byly jejich znalosti o zdravé stravě a hygieně, neboť pocházely většinou z velmi chudých poměrů. V literatuře se traduje, že to byla právě ona, kdo vymyslel úsloví „čistota – půl zdraví“.“¹²

⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 25.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 16.

¹¹ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 13 – 14.

¹² *Tamtéž*, s. 17.

V souvislosti s ženským hnutím je obvykle zmiňována i Božena Němcová. Jak uvádí Neudorfllová, Božena Němcová byla první žena, která neměla obavy hledat odpovědi na otázky nerovného postavení žen. Nebála se odvrátit od nešťastného manželství, díky čemuž si vysloužila nepochopení společnosti. Ve své tvorbě otevřeně pojednávala o problémech ve vztahu mezi mužem a ženou, o kterých se do té doby nepsalo. Svoji literární činnosti orientovala národně, v řadě děl se zaměřovala na zachycení života a tradic moudrých a prostých lidí, což brala jako cestu k sebeznanosti českého národa. Podle Neudorfllové vůbec udala směr orientace literatury na český život. Ačkoli se Němcová po většinu života přímo neangažovala ve prospěch ženského hnutí jako takového, v mnohém na ni mohla navázat další generace spisovatelek a žen účastnících se veřejného a národně - obrozeneckého hnutí.¹³ V 70. letech navazovaly na Boženu Němcovou i Teréza Nováková, Karolína Světlá a Eliška Krásnohorská.¹⁴

Připomeňme zde ještě, že tvorba Němcové spadala zejména do 40. a 50. let 19. století. Roku 1843 byla otištěna báseň *Ženám českým* v Tylových *Květech* - a tím, jak uvádí Kusáková, vstoupila Němcová do české literatury. Časopis pro ni byl příležitostí a zároveň finanční záchranou, když se rodina Němcové dostala do těžké finanční situace následkem politické perzekuce Josefa Němce.¹⁵ Od roku 1843 až do března 1848 publikovala Němcová básně, pohádky a obrazy venkovského života v Tylových *Květech*, Havlíčkově *České včele*, v *Pražských novinách* a v kutnohorském almanachu *Horník*. V 50. letech psala novely, pohádky a črty a publikovala je ve všech časopisech, které byly otevřeny beletrii, v almanaších a kalendářích (*Koleda*, *Česká pokladnice*, *Perly české*, *Rachejtle* atd.). Od 2. poloviny 50. let psala články o českém folkloru a životě lidí ve slovanských zemích spíše do odborných časopisů (pedagogicky zaměřená *Škola*

¹³ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 25 - 26.

¹⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 104.

¹⁵ KUSÁKOVÁ, L. *Božena Němcová a periodický tisk jako prostor literární komunikace v letech 1843 – 186*, s. 19. In: ADAM, R. (ed.) *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*.

a života, *Zlaté klasy*, *Památky archeologické a místopisné*, *Zábavy myslivecké* apod.).¹⁶

Proslavily ji ovšem - vedle sebraných lidových pohádek – povídky a romány, např. *Obrázek vesnický* (1846 – 1847), *Baruška* (1853), *Sestry* (1854), *Rozárka* (1855), *Karla* (1855), *Divá Bára* (1856), *Babička* (1855) a *Pohorská vesnice* (1856). Z jejích posledních prací lze uvést – *V zámku a podzámčí* (1856), *Chudí lidé* (1856), *Dobry člověk* (1858), *Chyše pod horami* (1858), *Pan učitel* (1860), nedokončené zůstaly povídka *Cesta z pouti* a román *Urozený a neurozený*. Ve všech těchto prózách lze nalézt osudem zkoušené ženy. Několikrát také Němcová ve svých dílech odkrývá své názory na ženskou otázku – zdůrazňuje výchovu dívek pro život a domácnost, manželství má být založené na vzájemné náklonosti, úctě a porozumění a všímá si i postavení služek.¹⁷

Němcová se ve 40. letech zapojila do přípravy ženského almanachu. S ostatními ženy podílejícími se na jeho přípravě si moc nerozuměla - jak bylo uvedeno, v této době začala vydávat díla pod svým jménem, naproti tomu ostatní ženy zapojené do přípravy almanachu byly spíše ctižádostivé než literárně nadané.¹⁸ Být spisovatelkou totiž pro Němcovou znamenalo zodpovědně se připravit psát pro určitý okruh čtenářů, za kvalitní dílo ručit svým jménem a dostat za něj odpovídající finanční odměnu.¹⁹

2.2.2 Rok 1848

Rok 1848 nelze chápat pouze jako rok revoluční, rok vydání ústavy či rok svolání říšského parlamentu a výměny panovníka. Dopady těchto politických změn jsou ale významné pro ženskou otázku, především pak počátek utváření moderní občanské společnosti díky zrušení poddanství v září 1848. Pojmy jako občan a občanská společnost jsou typické až pro 60. léta, ale jejich původ můžeme nalézt právě už v polovině 19. století. Právě s rozvojem společenského a kulturního života ve 40. letech také souvisí první veřejné projevy ženské činnosti. Do této doby spadají první literární pokusy žen či pokus sepsat *Všenučný slovník pro*

¹⁶ KUSÁKOVÁ, L. *Božena Němcová a periodický tisk jako prostor literární komunikace v letech 1843 – 186*, s. 21 - 25. In: ADAM, R. (ed.) *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*.

¹⁷ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*, s. 238 – 241.

¹⁸ ADAM, R., POKORNÁ, M., ŘÍMALOVÁ, L., S. (eds.) *Božena Němcová: Korespondence IV 1859 - 1862*, s. 9.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 11.

ženštiny. Pro ženské hnutí bylo po roce 1848 typickými náměty rodina a domácnost, mateřství, vlastenectví a vzdělání.²⁰

2.2.3 60. léta 19. století a ženské spolky

Rozvoj ženských spolků je patrný od 60. let 19. století. Spolky umožňovaly ženám vzdělávat se. Až do 60. let patřily ke zvykům měšťanů společenské návštěvy, které měly jasně daná pravidla, především dobu schůzek, okruh návštěvníků a námět hovorů. Tyto dýchánky a schůzky umožňovaly ženám, aby se zapojily jako hostitelky, konverzace se týkala jim dostupných témat. Takováto setkání umožňovala kontakt podobně smýšlejících lidí, přinášela nové podněty a od 60. let se mnohá přeměnila na skutečné spolky. V rámci spolků se pak organizovaly přednášky a kurzy nebo se zakládaly školy, které přispívaly k rozvoji ženského hnutí a ženské vzdělanosti. Členství v těchto spolcích umožňovalo vdaným ženám i svobodným dívkám opustit domácí prostředí a pěstovat společenské kontakty a rozšiřovat si obzor.²¹ Velké pozitivum pro ženské spolky představoval vzrůstající zájem tisku. Tisk přinášel informace o dění v zahraničních i českých spolcích. Od 70. let se začaly ženské spisovatelky kromě vlastní tvorby podílet i na vydávání spisů určených výhradně ženám. V roce 1872 začala vycházet edice *Ženský svět* redigovaná Věnceslavou Lužickou - Srbovou v Kobrově nakladatelství. Konkurencí pro edici *Ženský svět* se stala *Ženská bibliotéka* vedená Sofií Podlipskou. V tisku se ale objevovaly i články kritizující schopnost žen a poukazující na to, že jen velmi málo žen se dokázalo prosadit mezi muži. V této souvislosti se většinou zmiňovala pouze Božena Němcová. V 60. letech se tisk orientoval na zprávy o přednáškách, výstavách, loteriích, dobročinných či spolkových akcích. Ryze ženskou záležitostí se staly *Ženské listy*, které začaly vycházet od roku 1874. Díky Elišce Krásnohorské se *Ženské listy* staly moderním ženským měsíčníkem, který přinášel zprávy z oblasti kultury, školství, spolků a zprávy ze zahraničí. Jejich obsahem už nebyla pouze oblast filantropie a vlastenectví.²²

²⁰ BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 9 - 10.

²¹ JIRÁNEK, T. LENDEROVÁ, M., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, s. 53 – 54.

²² BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 58 – 59.

První pokus o založení uceleného dívčího vzdělání měl především filantropický a moralistní podtext. Roku 1865 byla založena průmyslová dívčí škola, kterou provozoval **Spolek sv. Ludmily**. Spolek sv. Ludmily fungoval od roku 1851 a až do první poloviny 60. let byl jediným ženským spolkem v Čechách. Jeho činnost je spjata s Marií Riegrovou - Palackou, dcerou Františka Palackého a manželkou Františka Ladislava Riegra, která svůj život zasvětila péči o děti a nezaopatřené matky. V dětství byla ovlivněna Bolzanovou představou o filantropii jako naplnění smyslu lidského života a potřebě lásky k bližnímu. Marie Riegrová - Palacká nebyla přívrženkyň radikálního feminismu, úloha ženy podle ní spočívala v pomoci a podpoře muže, žena patřila do vychovatelské a sociální oblasti.

Původně měl Spolek sv. Ludmily podporovat chudé vdovy a vyučovat chudá děvčata pletení a šití. Roku 1865 se Riegrová - Palacká stala jednatelkou spolku a provedla potřebné změny, aby poskytla chudým dívkám práci. V témže roce se zasloužila o vznik dívčí průmyslové školy, kterou mohly navštěvovat chudé, ale nadané dívky. V průmyslové škole si dívky mohly vybrat jeden z oborů – krejčovství, knihvedení, živnostenské účetnictví, počítání, grafické práce (kaligrafie, kreslení), malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství a prýmkařství.²³

Spolek sv. Ludmily nevydával vlastní časopis ani nikdy neusiloval o publicitu, a proto nenajdeme mnoho zmínek o jeho práci. Přesto byla jeho činnost známa.²⁴

V polovině 60. let vznikl z iniciativy Vojty Náprstka a Karolíny Světlé **Americký klub dam**. Tento spolek získal větší popularitu a spolupracoval i s ostatními spolky. Vztahy mezi členkami byly přátelštější než ve Spolku sv. Ludmily, protože zde nebyly žádné vedoucí funkce. Na takovémto fungování měl bezesporu podíl jeho ochránce Vojta Náprstek. Náprstek po studiu ve Vídni odjel do Spojených států, kde vystřídal řadu zaměstnání. V Americe si všímal školství, fungování dobročinných spolků a osvětových institucí. Do Čech se vrátil se třemi cíli – založit průmyslové muzeum, ženský sirotčinec a spolek dam.²⁵ Náprstek ale

²³BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 60 – 63.

²⁴ *Tamtéž*, s. 70.

²⁵ *Tamtéž*, s. 75 – 76.

nebyl zastáncem radikálního feminizmu, přesto si vysloužil přezdívku „advokát žen“. Byl přesvědčen, že žena musí mít možnost samostatné existence, pokud by se neprovdala. Už tedy nestačilo vzdělání uplatnitelné v domácnosti a rodině, ale bylo třeba vzdělání, které by umožňovalo najít si zaměstnání. *„Tento požadavek se stává hlavním obsahem ženské otázky od poloviny šedesátých let 19. století. Od kulturní emancipace výrazně spjaté s vlasteneckými ideály se tak ženské hnutí posouvá k sociálním a hospodářským otázkám, zcela stranou zájmu zatím stále zůstává možnost politické rovnoprávnosti a politického uplatnění žen.“*²⁶ Mezi členky spolku patřily kromě Karolíny Světlé i Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková, Zdeňka Havlíčková (sirotek po Karlu Havlíčku Borovském), Anna Holinová a jiné. Americký klub dam se zabýval vzděláním, zábavou, dobročinností a pomáhal při zakládání Průmyslového muzea. Přednášky, výstavy, výlety, podpora chudých a vydávání životopisů byly prostředkem k dosažení osvěty. Přínosem klubu byla skutečnost, že se stal vzorem pro další spolky – Ženský výrobní spolek, Domácnost a dívčího gymnázia Minerva.²⁷

Až do období renesance, kde se znovuobjevil kult těla, sahá tradice ženské tělovýchovy. V 19. století ale zůstávalo cvičení a sport záležitostí chlapců a mužů, protože žena je přece křehká, slabá a pořád nemocná. Ženská cvičení narážela na různé předsudky, ženám nedoporučovaly ani lékaři ani autorky didaktických cvičení na náradí, spíše jim doporučovaly chůzi a dlouhé procházky. Důležitým mezníkem se stalo založení Sokola, kam mohly chodit cvičit dívky z vlasteneckých rodin. V listopadu 1869 pak z iniciativy Tyrše vzniká **Tělocvičný spolek paní a dívek pražských**.²⁸

Mezi základající členy patřily například Anna Náprstková, Karolína Světlá nebo Sofie Podlipská. Tento spolek byl výjimečný svými prioritami, ale shodně s ostatními spolky zdůrazňoval češství. Pravidelná cvičení byla skutečnou raritou, protože se tělesnému pohybu do té doby nepřisuzovala taková důležitost v dívčí výchově. Navíc tehdejší móda korzetů a krinolín neumožňovala volný pohyb a

²⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 80 – 81.

²⁷ *Tamtéž*, s. 84 – 87.

²⁸ JIRÁNEK, T. LENDEROVÁ, M., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, s. 363 – 364.

správný vývoj těla. Dívčí cvičení bylo vnímáno jako jeden ze způsobů osvobození žen a dívek do tradičních představ a zvyklostí. V roce 1871 městská rada souhlasila se zavedením dívčího tělocviku na obecných školách. V roce 1872 vydala Klemeňa Hanušová první metodickou příručku tělocviku *Dívčí tělocvik*. Velký ohlas zaznamenaly kurzy pro pražské a venkovské učitelky v letech 1873 a 1874.

Hned od počátku fungování spolku se cvičení doplňovalo o výuku zpěvu a vzdělávací činnost. Spolek nevlastnil vlastní tělocvičnu a využíval tedy prostory Sokola ke cvičení a veřejným vystoupením. Vzdělávací činnost zajišťovaly pravidelné přednášky a vlastní knihovna spolku.²⁹ Od konce 80. let začal spolek pořádat cvičení pro děti předškolního věku a pro dívky s ortopedickými vadami. V 90. letech rostl zájem o ženský tělocvik. Prostřednictvím *Ženských listů* se veřejnost dozvěděla o možnosti cvičit v přírodě. Spolek pořádal bezplatné cvičení pro studentky gymnázia Minerva a pro členky Ženského výrobního spolku českého.³⁰ „Až do počátku 20. století si Tělocvičný spolek paní a dívek pražských zachoval svou právní subjektivitu, neusiloval o začlenění do Sokola jako jeho ženský odbor, přestože pokračovala již zmíněná materiální závislost. V roce 1902 byl volně začleněn do České obce sokolské, ale zachoval si svou autonomii.“³¹

2.2.4 70. léta a Ženský výrobní spolek český

V 70. letech 19. století už ženy zakládají a řídí své vzdělávací nebo charitativní spolky a činnosti. Novým cílem v tomto období je založit takovou školu, která by poskytovala přípravu pro zaměstnání hlavně dívek z méně majetných rodin, kde by pravidelný výdělek dcer pomohl posílit rodinný rozpočet.

Rozvoj průmyslu a techniky znamenal změnu postavení žen v domácnosti ve většině evropských zemí. Žena přestávala být nepostradatelná a měla více volného času, kdy se mohla věnovat práci švadleny, vychovatelky, učitelky, ošetřovatelky. Zámožnějším ženám ubývala práce v domácnosti a přibývaly naopak dělnice, jejichž životní a pracovní podmínky se zhoršovaly, a které neměly dostatek času na svou domácnost a rodinu. Manuálně pracující ženy měly

²⁹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 97 – 99.

³⁰ *Tamtéž*, s. 100 – 101.

³¹ *Tamtéž*, s. 101.

pochopitelně minimální zájem o emancipaci. Chudoba a pracovní vytížení jim neumožňovaly účastnit se spolkové činnosti a snahy měšťanských žen uplatnit se v zaměstnání pro ně neměly význam. V roce 1874 také vzniká první profesní ženský spolek – Spolek pražských učitelek.³²

Roku 1871 založila Karolína Světlá **Ženský výrobní spolek český** a při něm školu zaměřenou na výuku praktických předmětů i pro dívky z chudých poměrů. „Provolání k paním a dívkám českomoravským *bylo uveřejněno v lednu 1871. Obsahovalo údaje o nutnosti založit takový ženský spolek, který zaštití obchodní a průmyslovou školu, učební kursy a poptavárnu ženských zaměstnání. Pod Provoláním byly mj. podepsány Karolína Světlá, Sofie Podlipská, Ludmila Šimáčková, Berta Mühlsteinová, Dora Hanušová. Znovu vidíme provázanost ženských aktivit - Ludmila Šimáčková a Berta Mühlsteinová byly spjaty už se Spolkem sv. Ludmily, Dora Hanušová s Tělocvičným spolkem paní a dívek pražských a bez Karolíny Světlé a Sofie Podlipské se od šedesátých let 19. století neobešel prakticky žádný významnější ženský spolek.*“³³ Všechny osobnosti podepsané pod svoláním patřily také do Amerického klubu dam. Myšlenka na vznik Ženského výrobního spolku se zrodila právě v prostorách Amerického klubu dam a myšlenka na školu se zrodila při projednávání vydávání nového ženského časopisu a jeho obsahu. Právě plánovaný časopis se měl také zabývat průmyslovou školou pro dívky ze střední vrstvy. Návrh se líbil Světlé, která zajistila pomoc advokáta Tomáše Černého při tvorbě stanov spolku, které byly následně potvrzeny 5. 7. 1871 a o týden později schváleny valnou hromadou. Cílem spolku bylo rozšířit výrobu a odbyt ženských prací a otevřít školu zaměřenou na obchod a průmysl. Světlá se se svojí prací ve spolku a škole neseťkávala s pochopením ze strany svého manžela Petra Mužáka, který pravděpodobně patřil k zastáncům tradičního uspořádání rodiny a očekával od manželky domácí zázemí a ne veřejnou činnost. I manžel pozdější starostky spolku, Emilie Bártové, neschvaloval práci své ženy ve spolku. Krásnohorská proto navrhovala Světlé, aby svou pozici ve spolku opustila a spolek vedly samy členky; právě to je základ ženského hnutí -

³² BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 103 – 104.

³³ *Tamtéž*, s. 104 - 105.

ochota a schopnost hájit své zájmy vlastními silami.³⁴ „Škola Ženského výrobního spolku měla směřovat k tzv. průmyslovému vychování. Tento způsob vzdělání, jehož cílem bylo připravit dívky pro rodinný, ale i samostatný život, poskytnout praktické dovednosti, nahradit nedostatky domácí výchovy, hodnotila dobová publicistika příznivě, neboť nenarušoval tradiční představu o úloze ženy ve společnosti a rodině. Světlou založená škola nesla název obchodnicko-průmyslová a její součástí byla poptavárna ženských zaměstnání.“³⁵ Tím se tato škola odlišovala od Vyšší dívčí školy, neboť poprvé se veřejně prohlašovalo, že škola má vést k ekonomické samostatnosti neprovdaných žen z jakékoli společenské vrstvy, ne jen chudých žen jak tomu bylo u Spolku sv. Ludmily. Také se ve škole Ženského výrobního spolku platilo nízké školné (1 - 3 zlaté měsíčně, naopak na Vyšší dívčí škole se platilo 2 zlaté zápisné a školné 4 zlaté měsíčně), žádné zápisné a prokazatelně chudé dívky byly od poplatků osvobozeny úplně.

Vyučujícím jazykem byla čeština. Škola se dělila na pět oddělení - 1. doplňovací vyučování, 2. obchodní škola, 3. průmyslová škola se třemi obory - kreslicí, rytecký a ženské práce, 4. výuka cizích jazyků - angličtina, francouzština, němčina, ruština., a 5. oddělení zaměřené na výuku úpravy vlasů. Jednou týdně se pak konaly bezplatné přednášky o literatuře, historii a umění. Dále škola pořádala kurz ošetřování nemocných, který byl rozdělen do teoretické a praktické části; pro získání diplomu pak bylo třeba absolvovat obě části kurzu. Roku 1875 uskutečnila spolková škola první větší výstavu ručních prací svých žákyň a zároveň byla veřejnost seznámena s novým oddělením školy, oddělení ošetřování nemocných.

Problémem školy i spolku se ukázaly být peníze. Spolek byl závislý na členských příspěvcích, darech, zisků z koncertů, které sotva pokrylo chod školy. Ve větších městech proto byly určeny sběratelky spolku, které vybíraly příspěvky od členů a podporovatelů. Dalším zdrojem financí byly výstavy, které přispívaly i k propagaci spolku, a bazary nebo loterie. V roce 1879 se pak vedení výrobního spolku rozhodlo zřídit trvalý spolkový fond. V letáku *Jménem dcer českých!* Karolína Světlá vysvětluje, že spolek potřebuje každoročně 10 000 zlatých na

³⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 105 - 107.

³⁵ *Tamtéž*, s. 108.

provoz školy, ale z této částky už není spolek schopen zaplatit kvalitní učitele a pronájem lepších školních prostor. Proto spolek zřídil tento fond, v jehož prospěch se konaly sbírky.

V roce 1879 odchází Karolína Světlá z funkce starostky kvůli zdravotním důvodům; formálně jí byla funkce zachována, ale reálně ji vykonávaly náměstkyně Sofie Podlipská a Emilie Bártová. Emilie Bártová pak byla roku 1880 zvolena novou starostkou spolku a funkci plnila celých deset let.³⁶

„Za jednu z hlavních překážek zájmu dívek o studium považovala Světlá jejich nedostatečnou motivaci. Za nedostatečnou motivaci označuje nemožnost získat zaměstnání přiměřené kvalifikaci a náležitě finančně ohodnocené. Právě řada smutných zkušeností s tímto problémem vedla Světlou k založení jiného typu školy, než byla Vyšší dívčí škola, a zřízení poptavárny prací.“³⁷

V průběhu 70. a 80. let 19. století fungoval spolek i jeho škola bez problémů. Měly dispozici vlastní časopis, *Ženské listy* a okruh podporovatelů a členů se rozšiřoval i mimo Prahu.³⁸

Ženský výrobní spolek zanikl až v roce 1957, ale už počátkem 20. století s odchodem zakládajících členek začal ztrácet na významu. Poslední léta spolku už znamenala spíše udržování památky Elišky Krásnohorské.³⁹ *„Od jiných pražských ženských spolků této doby se Ženský výrobní spolek český odlišoval především otevřeností vůči mimopražským zájemkyním, rozšířením svého vlivu mimo Prahu vytvořením široké sítě sběratelek, vlastním časopisem a angažovaností v aktuálních problémech ženského hnutí (například podpora Anny Bayerové).“⁴⁰*

2.2.5 80. léta a spolek Domácnost

V 80. letech se ženského hnutí aktivně účastní i mladší generace narozená kolem poloviny 19. století, ale samozřejmě jsou činné i starší ženy. V ženském

³⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 109 - 110.

³⁷ *Tamtéž*, s. 112.

³⁸ *Tamtéž*, s. 115.

³⁹ Byla to především Krásnohorská, která se snažila svou publikační činností udržet dobrou pověst Ženského výrobního spolku. Od roku 1892 se pak Krásnohorská stává starostkou spolku, do té doby vykonávala funkci sekretářky.

⁴⁰ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 122.

hnutí převládají tendence související s národními požadavky a zájmy, které se například projeví zorganizováním výstavy výšivek či národních krojů. Znovu se objevuje ideál ženy- hospodyně prosazovaný Magdalenou Dobromilou Rettigovou. Dalo by se říct, že ženské hnutí se vrací zpět ke kořenům, vrací ženu zpět do domácnosti a k dětem. Ideálem se stává vzorná matka, dobrá hospodyně, ušlechtilá společnice manžela a dobrá vlastenka. Souběžně fungují spolky založené v 60. a 70. letech zaměřené na vzdělání a dobročinnost. Dále se rozvíjí také dívčí školy, kde se nejvíce pozornosti věnuje ručním pracím. Od 80. let přibývají hospodyňské školy. Jedná se o nový typ školy, který rozšířil možnost dívčího vzdělání.

Podle Mileny Bahenské v 80. letech vykrystalizovaly v českém prostředí čtyři hlavní proudy emancipačního hnutí, které se navzájem lišily svojí propracovaností požadavků, tradicí, oblibou i možnostmi ovlivňovat veřejnost. Nejhlouběji sahaly kořeny dobročinných spolků, k těm nejstarším se řadil Spolek sv. Ludmily, na který od 80. let navazovaly například Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, Zátíší nebo Dámský kruh. Naopak novátorské byly spolky, které se orientovaly na obecné vzdělání ve svých vlastních školách, které za tímto účelem zakládaly a financovaly (od roku 1890 například Minerva). Nejoblíbenější však byly spolky a spolkové školy, které se označovaly jako praktické, které vedly k průmyslovému vychování. Do této skupiny patří například obchodní a průmyslová škola Ženského výrobního spolku českého. Velmi oblíbené byly dále školy věnující se ručním pracím, hlavně vyšívání, které pořádaly výstavy. Zcela nově se začaly objevovat školy vyučující domácím a hospodářským pracím. Roku 1885 vznikl na počest Rettigové spolek **Domácnost** a při něm kuchařská škola, kde se dívky měly nejen naučit vařit, ale i správně a hospodárně řídit domácnost. Škola byla určena dívkám starším 18 let a získané dovednosti neměly sloužit k uplatnění v zaměstnání, ale měly přinášet prospěch rodinám absolventek.⁴¹

2.2.6 90. léta a spolek Minerva

V roce 1890 se Elišce Krásnohorské podařilo založit v Praze první dívčí gymnázium u nás. Krásnohorská se tím významně zapsala do historie ženského hnutí. Podle Neudorflové jí velmi dodal odvalu uskutečnit tento sen úspěch Anny

⁴¹ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 122 – 125.

Bayerové⁴² a Bohuslavy Keckové, které vystudovaly medicínu ve Švýcarsku a pak působily i jako lékařky v cizině. Krásnohorské měla štěstí, že počáteční kroky k založení dívčího gymnázia nezávisely na Vídni a že dokázala nadchnout pro svoji myšlenku i řadu významných českých osobností.⁴³ Plány na založení gymnázia Krásnohorská připravovala už od poloviny 80. let 19. století.⁴⁴ I přes to, že Karolína Světlá odmítla zřídit přípravnou třídu pro dívky vycházející z průmyslové školy Ženského výrobního spolku pro další studium, se Krásnohorské podařilo s pomocí advokáta Bárty (manžel starostky Výrobního spolku) založit spolek **Minerva**, který spravoval a financoval dívčí gymnázium.⁴⁵ K jeho založení došlo v roce 1890. „*Jeho přínos byl nejen v tom, že alespoň některé dívky dostaly možnost vzdělání rovnocenného s nejvyšším dosažitelným středoškolským vzděláním chlapeckým, ale také v tom, že maturita na této škole umožňovala dívkám od konce 90. let studium na některých fakultách Univerzity Karlovy.*“⁴⁶

Podle Krásnohorské už byla česká společnost připravena na otevření dívčí školy tohoto rázu a mohla proto počítat s podporou politiků i veřejnosti. Krásnohorské byl velmi nápomocný také Vojta Náprstek, který měl v pražské radě značný vliv. František Prusík, který byl ředitelem chlapeckého gymnázia a byl první, komu Krásnohorská řekla o svém plánu, vypracoval pro její školu učební

⁴² Krásnohorská velmi podporovala snahu nadaných žen ve studiu, a tak neváhala, když od Anny Bayerové v 80. letech 19. století dostala dopisy, ve kterých jí Bayerová sdělovala, že již nemá peníze na své studium medicíny v zahraničí, a napsala sběrací listinu a chtěla příspěvky od movitých dam pomoci Bayerové dokončit studia. Tou dobou Krásnohorskou navštívila Marie Červinková -Riegrová a sbírku zaštitila jménem Riegra. Mezitím Bayerovou finančně založila cizí dáma ze Švýcarska. In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 108 – 109.

⁴³ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 117 - 118.

⁴⁴ Krásnohorská ve svých pamětech píše, jak od začátku roku 1890 její byt, který sdílela se svou sestrou a matkou, navštěvovalo mnoho návštěv a Krásnohorská nenašla odvahu říci své matce, čeho se tyto návštěvy týkají. „*Bylo nezbytně nutno, abychom před maminkou, velice již povážlivě nemocnou, o Minervě zachovávaly tajemství; bylo by se jí zajisté nebezpečně přitížilo znepokojením, kdyby byla zvěděla, že podnikám zřízení dívčího gymnasia, tak odvážný a neslýchaný kousek, jenž by jí byl pobouřil jako děsný nerozum, kterým se připravím o poslední groš, zapletu do dluhů a ožebračím.*“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 122.

⁴⁵ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 130.

⁴⁶ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 118.

plán. Škola byla zamýšlena jako pětiletá pro dívky od 14 let, které ukončily 4. třídu měšťanské školy s výborným prospěchem.⁴⁷

„Ačkoliv jsem nikdy nebyla přítelkyní mnohých řečí a slibů o něčem, co se teprve obmýšlelo, nýbrž věřila jsem, že mnohem lépe jest přistoupiti k samému počátku hned skutkem, přece věc u nás tak nová jako dívčí škola gymnasiální musila obecnstvu objasniti zřetelně svůj význam a cíl, aby se jí získalo pochopení a snášlivé přijetí. Ten účel mělo svolání „Minervy“ nadepsané „Vzdělanstvu českému“, uveřejněné v čelných časopisech a podepsané množstvím znamenitých učencův a spisovatelů [...] zejména redaktor V. Vlček a prof. Bělohoubek, přispěchali podepsati se nejdříve ze všech.“⁴⁸ Spolek Minerva pak připravil petici žen pro říšskou radu, aby umožnila absolventkám Minervy studovat na lékařské a filosofické fakultě. Petici podepisovaly jak ženy, tak muži. K petici se připojily i mimopražské spolky a z Plzně byla dokonce poslána samostatná petice do říšské rady, protože okresní tajemník František Schwarz velmi tuto iniciativu podporoval. Pražská petice měla 4 810 podpisů. Krásnohorská pro ženské vzdělání získala MUDr. Emanuela Engla, který petici předal poslanci Karlu Adámkovi, který ji odevzdal říšské radě. Ve stejnou dobu pak byla podána žádost na ministerstvo vyučování o umožnění studia žen za podmínek, jaké měli muži.⁴⁹ „Pochopitelně, že to vše způsobilo značný rozruch v českém světě a obrátilo k sobě i pozornost ciziny. Nikoli v neprospěch českého jména, neb za hranicemi uznávalo se, že snahou tak pokrokově moderní se postavil český národ na místo přední mezi ostatními národy rakouskými.“⁵⁰

Minerva našla jak dostatečné množství přívrženců, tak i odpůrců.⁵¹ Od samého začátku byl velkým přívržencem gymnázia Vojta Náprstek. Podporu

⁴⁷ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 118 - 119.

⁴⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 122 – 123.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 124 – 125.

⁵⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 125.

⁵¹ „Tak na příklad ředitel státního ústavu pro vzdělání učitelek Dr. Hrys potkav mě na nábřeží, zastavil mě a zvedaje ruku k červánkové záplavě nad Hradčany, věštil mně: „Bůh vás bude trestati za ten hřích proti zákonům jeho odvěčným! Setrváte-li při tom znemravňování českých dívek, nemine vás prokletí!“ – A ctihodná, dobrodušná, obstarožná paní Pervolfová, matka varšavského profesora a dvou pražských, vážených učitelek, přeběhla chvatně od paláce Lažanského k Národnímu divadlu, nedbajíc povozů nebezpečně se tam křížících, aby mi řekla: „Musím vás napomenout, slečno! Měla jsem vás za dobrosrdečnou, spravedlivou a za přítelkyni učitelek, ale teď, když jste si k hanbě a škodě učitelek vymyslíla tu čertovinu, přivoláváte na sebe trest, a Bůh vás musí trestat, i budete potrestána, dočkáme se toho, však uvidíte!“ A hrozila mi

vyjádřila i Teréza Nováková s manželem. S dívčím gymnáziem se nakonec smířila i Karolína Světlá, která se zprvu obávala o zdraví Krásnohorské.⁵² To dokládá článek Světlé uveřejněný v časopisu *Ženské listy* v roce 1890 a nazvaný *České Minervě*. Světlá v něm Minervu vítá jako pomocnici ženské otázky. Minerva má dokázat, že žena není nepřítelem pokroku. Má vyvrátit tvrzení, že žena se zajímá o vzdělání pouze díky své ješitnosti a marnivosti. Díky Minervě se budou moci dívky a ženy přiznávat ke své touze po vzdělání. Světlá doufá, že uvědomělí rodiče dovolí nadaným dcerám navštěvovat tuto školu, která má ve svých žačkách upevnit zásadu pečovat o druhé, šířit dobro, chránit pravdu a osvětu. „*Za hlavní svůj cíl si Minerva arci vytknula prokletiti dívkám našim cestu k vyššímu učení a pečovati o to, aby týmž směrem a způsobem jako jejich bratři se domohly samostatné a čestné existence jakožto lékařky, profesorky atd.*“⁵³ Absolventky Minervy budou podle Světlé též dobré učitelky, vychovatelky a vážené „*rádkyně hospodyněk*“. Světlá také kritizuje, podobně jako Krásnohorská, neuvědomělé české matky, které jsou lhostejné k vlastenectví a posílají své děti do německých škol. Vznik Minervy oceňuje, neboť neprospěje pouze dívkám, ale i jejich rodinám a okolí.⁵⁴

V 90. letech 19. století se u nás objevila vlna odporu proti otevření Minervy a proti univerzitnímu studiu žen.⁵⁵ Vzdělávání dívek a žen bylo totiž respektováno do okamžiku, kdy nepřesahovalo typicky ženské zaměstnání. Jenže absolventkám Minervy šlo i o to prosadit se v oborech, které byly dosud mužskými obory. Přes značnou píli a odvahu ovšem zůstávaly často terčem posměchu a jen velmi obtížně nacházely uplatnění mezi muži. Mnohé z absolventek se vrátily na Minervu jako učitelky s vědomím, že nikdy nezaloží rodinu, neboť až do roku 1919 platil v českých zemích celibát učitelek.⁵⁶

S postupným rozvojem ženského hnutí a ženských spolků souviselo i vydávání časopisů a knih pro ženy. Spolky díky vydávání svých časopisů

rukou tak, až se lidé s podivem na nás ohlíželi.” In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 125 – 126.

⁵² BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 131.

⁵³ *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 10.

⁵⁴ *Tamtéž*.

⁵⁵ *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 11.

⁵⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 133.

seznamovaly veřejnost se svou činností a myšlenkami. Články v těchto časopisech také podporovaly kladné veřejné mínění o ženské otázce a vyvracely v této souvislosti i některé mýty. Ocenit lze i snahy ženských časopisů vzdělávat své čtenářky v oblastech kultury, zdraví apod.

2.3 Literatura, četba

S rozvojem ženského hnutí docházelo i ke změně názoru na četbu žen. Četba byla považována za ztrátu času a zároveň rozptýlení, které často rodiče dívek nepodporovaly. Dívky vyrůstající v 60. a 70. letech i generace následující zakoušely nepochopení okolí, pokud dávaly okatě najevo zájem o četbu. Tato zkušenost ale neplatí absolutně. Existovaly výjimky, kdy byla dívkám rodinná knihovna k dispozici. Vojta Náprstek se snažil přivést ženy k četbě založením Amerického klubu dam s dobře vybavenou knihovnou a čítárnou. Obecně lze říct, že se změnil pohled na četbu žen, která začala být ušlechtilou zábavou. K obrazu dokonalé a moderní dívky začala patřit četba, ale kvalitní romány a povídky musely projít cenzurou rodičů či vychovatelů. Oblíbené byly knihy George Sandové, Alexandra Dumase staršího i mladšího nebo Gustava Flauberta.

Pro vzdělané ženy byla běžná znalost němčiny nebo francouzštiny, která jim zjednodušila přístup k četbě, než se staly samozřejmostí české knihy a české překlady. Znalost němčiny umožňovala číst například knihy Julese Verna. Četly se knihy různých žánrů, přes německou filosofii a klasickou literaturu až po ženské romány nižší kvality. U české vlastenky se ale čekalo, že bude číst hlavně původní českou literaturu, případně další slovanské autory. A tak se v druhé polovině století věnuje pozornost soudobému českému písemnictví i polským a ruským autorům. Ženy narozené kolem poloviny století už čtou díla českých spisovatelek, Němcové či Světlé, odebírají ediční řady české literatury a sledují české časopisy.⁵⁷

2.4 Posun v postoji k mateřství a roli ženy koncem 19. století

Autorky monografie *Iluze spásy* si také všímají změn v postojích české společnosti k mateřství v souvislosti se silícím emancipačním hnutím. Tyto změny se ale zřetelně projeví až na konci 19. století.

⁵⁷ JIRÁNEK, T. LENDEROVÁ, M., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, s. 339 – 341.

Mateřství bylo považováno za součást života ženy 19. století.⁵⁸ Dívčí vzdělání se proto přizpůsobovalo mateřské roli, přesněji jeho náplni. Vzdělání mělo být přizpůsobené ženě jako vychovatelce nové generace, jejímž prostřednictvím je možná realizace národních cílů. Změna v postoji k mateřství se objevila ve chvíli, kdy se v měšťanských rodinách začaly objevovat neprovdané dívky. Tento problém se začal prohlubovat od poloviny 70. let, kdy se objevila první generace učitelek. Objevují se zde totiž ženy, pro které se mateřství stává nereálným snem a před mnohými se rozprostírá ponižující postavení v rodině. Jediným východiskem se stává vlastní profese, která by takové ženě zajistila ekonomickou nezávislost.

Mateřství mělo přednost před jakoukoli činností, i když žena měla dostatek času i talentu. Ženy samotné se jen velice opatrně ptaly, co vlastně pro ně mateřství znamená a v jakém je vztahu k zaměstnání. Kdyby se ženy tázaly otevřeně po smyslu mateřství, popíraly by podstatu ženské role, jak ji vnímala tehdejší vlastenecká společnost. Ve veřejných diskuzích se začínají od 60. a 70. let objevovat názory, že ženy jako matky a vychovatelky jsou odpovědné za zdraví národa. Proto se hodně mluví o potřebě chránit mateřství a dětství, a tak se věnuje pozornost dvojí morálce a alkoholismu a prosazuje se pacifismus.⁵⁹

S koncem 19. století se však obraz mateřství zřetelně proměňuje. Dříve se mateřská role oslavovala, v souvislosti s ekonomickou situací žen z nejchudších vrstev, kde se péče o dítě stává otázkou pouhého přežití a zajištění základních životních potřeb, se přístup k mateřství mění. Proto jsou zde snahy od 80. let pečovat o chudé a neprovdané matky. Zejména je zde třeba vyzdvihnout činnost Marie Riegrové - Palacké. Ta hledala způsob jak konkrétně řešit sociální situaci chudých matek a dát šanci na lepší život jejich dětem. Pro Riegrovou - Palackou bylo mateřství běžnou součástí života ženy, s nímž byla spojena řada povinností (dát dítěti najíst, obléknout ho, mít pro něho léky, postel apod.). Je tedy zřejmé, že

⁵⁸ Stereotyp ženy, pro kterou je mateřství na prvním místě, je typickým a neměnným genderovým konstruktem 19. století. Toto chápání ženy bylo častým námětem tehdejší beletrie pro svůj výchovný charakter. Především Sofie Podlipská a Věnceslava Lužická – Srbová byly zastánkyně těchto tezí.

⁵⁹ BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 108 – 111.

na mateřství existuje několik názorů, ale především se formuluje kdo je matka - žena. Na tom má podíl zejména literatura a publicistika.⁶⁰

Jednou z prvních profesí, které se mohly ženy věnovat, byla profese soukromé učitelky, protože k jejímu vykonávání nepotřebovaly dlouho žádnou přípravu, kvalifikaci. Ženy, které chtěly učit, mohly teoreticky navštěvovat pedagogické kurzy, o které byl však minimální zájem. Jak uvádí Lenderová, trvání na právu na odborné vzdělání ženy se stále považovalo za útok na manželství. Gramotnost v sobě skrývala možnost ekonomické nezávislosti, která vlastně ohrožovala mužovo dominantní postavení a narušovala zaběhnutou strukturu rodiny i celý sociální pořádek. Odborné dívčí vzdělání se mohlo uskutečnit až tehdy, když společnost přijala myšlenku na důstojnou existenci neprovdaných či ovdovělých žen.⁶¹

⁶⁰BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 113.

⁶¹LENDEROVÁ, M. *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*, s. 380 – 381.

3 MYSLITELÉ VÝZNAMNÍ PRO ČESKÉ ŽENSKÉ Hnutí

V 19. století bylo smýšlení o ženách ovlivněno i názory filosofů. České ženské hnutí hledalo oporu i inspiraci v zahraničí. Jedním z nejvlivnějších myslitelů byl John Stuart Mill, kterého znaly všechny přední osobnosti českého ženského hnutí. Znaly ho Světlá, Krásnohorská, Nováková, ale například i T. G. Masaryk. Sám Masaryk se zejména od poloviny 90. let 19. století stal velmi vlivnou osobností, která téma ženské emancipace vnášela do veřejných diskuzí. Odpůrci ženské emancipace zase hledali argumenty u filosofů, jako byl například Nietzsche.

3.1 John Stuart Mill

Od konce 60. let 19. století byl pro české feministické hnutí autoritou John Stuart Mill. Všechny tři zmiňované spisovatelky (tj. Krásnohorská, Světlá a Nováková) Millovo dílo znaly. Heczková připomíná, že Krásnohorská Milla zmiňuje ve své stati *Ženská otázka česká*⁶², pravděpodobně na popud Karolíny Světlé vyšel roku 1869 v časopisu *Květy* článek *John Stuart Mill o postavení ženy a Teréze Novákové* četba Millova *Poddanství žen* dodala odvalu a sílu bojovat za ženskou otázku.⁶³ První celistvý překlad Millova díla *Poddanství žen* se objevil až na začátku 90. let 19. století, ale jako liberální filosof, ekonom a zastánce práv žen byl Mill v českém prostředí znám už od 60. let. Od 60. let se také začalo *Poddanství žen* překládat do českého jazyka pro Ottovu Ženskou bibliotéku. Překlad pořídila Charlotta Masaryková s pomocí své učitelky češtiny M. Blažkové. Pro Krásnohorskou byla Millova kniha základním kamenem literatury o ženské otázce, a tak překlad do češtiny velmi vítala.⁶⁴

⁶² „Svobodná, hrdá Británie, která pod žezlem ženy prožila nejslavnější dobu své minulosti a opět pod žezlem ženy honosí se svobodou takorba republikánskou za našich dnů, ta zdělila po barbarských dobách takový zákon o postavení ženy v manželství, že ušlechtilý učenec anglický, slavný John Stuart Mill, muž mírného ducha a rozvážného soudu, nemohl ho porovnat se žádným jiným poměrem na světě, nežli s nelidským osudem černých otroků, na milost a nemilost zaprodaných svým pánům na plantážích amerických. Práví, že žádná služebnost evropská nerovná se jhu, jakéž zákon ukládá i nejvznešenější manželce v Anglii, a kdyby nejnížší sluha trpěl pravá uka u nelítostného pána, - on že může předce pána svého opustiti, lepšího štěstí hledaje, a tolik pánů, co třeba vystřídati, aniž by mu zákon v tom bránil; ale provdaná žena že jest pánu svému podrobena do smrti, bez naděje, že by mu mohla uniknouti [...].“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 11.

⁶³ HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 24 – 25.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 25 - 26.

Když se Mill roku 1851 oženil s Harriet Taylorovou, napsal formální protest proti anglickému manželskému zákonu, ve kterém je žena, její majetek, jednání a přání podřízeny muži. Jeho kritika tohoto zákona se pak stala základem jeho díla *Poddanství žen*. Millovo dílo bylo kladně přijato zastánci práv žen v mnoha zemích; mnozí politici a filosofové ale *Poddanství žen* kritizovali a zesměšňovali.

Základním argumentem Millova *Poddanství žen* je, že zákon, který upravuje vztahy mezi oběma pohlavími (tedy podřízenost žen) je špatný a představuje hlavní překážku bránící celkovému zlepšení společnosti. Tato podřízenost žen by měla být nahrazena celkovou rovností. Mill chtěl především ukázat, že neexistence rovnosti pohlaví zbavila ženy jejich svobody - ženy se musí přizpůsobovat přáním mužů. Mill přirovnal podřízenost žen k otroctví, kdy je vztah založený na moci a síle. Takovýto vztah neumožňuje poznat schopnosti a povahu obou pohlaví. Mill také upozorňuje, že svoboda jednotlivce je důležitá nejen pro štěstí jednotlivce, ale i pro pokrok celého lidstva. Tyto Millovy myšlenky se prolínají celou jeho knihou *Poddanství žen*.⁶⁵

Pro feministickou teorii je podle Shanleyho také důležité Millovo přesvědčení, že přátelství (tedy náklonost, reciprocita a nezávislost) mezi oběma pohlavími je důležité pro samotný rozvoj člověka. Lidé se formují skrze sociální interakce, a pokud budou mít děti ve svých rodičích správný vzor (tedy, že jejich rodiče budou chránit a respektovat práva obou pohlaví), budou tento vzor děti uplatňovat i ve svém dospělém životě a předají ho zase svým dětem. Millova teorie rovnoprávnosti pohlaví souvisí s teorií liberálního státu, kdy stát musí chránit práva jednotlivce a zároveň podporovat takové podmínky, ve kterých bude přátelství (a to nejen v manželství) vzkvétat.⁶⁶

Na konci 19. století šlo v ženské otázce o důsledné sebe-pochopení ženy. Mezi filosofickými vlivy, které se v tomto období promítají i do emancipační literatury, je některými autory akcentován také Friedrich Nietzsche. Ačkoli Nietzsche o ženě a její roli ve společnosti smýšlí spíše proti-emancipačně, zaujal některé autorky. Heczková dokonce uvádí, že z Nietzscheova učení vycházela řada významných evropských feministek – např. Ellen Keyová, Laura Marholmová,

⁶⁵ SHANLEY, M., L. *The subjection of women*, s. 399 - 400. In: *The Cambridge Companion to Mill*.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 418 - 419.

Helene Stöckerová atd. V Čechách jeho názory originálně modifikoval F. X. Šalda; některé české umělkyně pak právě přes Šaldu z Nietzscheho odvozovaly své pochopení ženství, například Růžena Svobodová, Božena Benešová, Hana Kvapilová, Luisa Ziková nebo Žofie Pohorecká.⁶⁷

Jak ovšem uvádí Prázný, Nietzsche vidí v emancipaci žen především „zmužštění“ žen, tedy že se ženy samy formují podle mužského vzoru a dožadují se mužských práv. Nietzsche zároveň poukazuje na to, že jsou to právě muži, kteří vychovávají ženy, a jsou to tedy oni, kdo kazí ženu. Muži jsou zodpovědní za to, v čem ženy chybují, neboť muži si vytváří o ženách obraz a ženy se pak jejich obrazům podvolují. Podle Nietzscheho je ženská emancipace nebezpečná pro obě pohlaví, protože ohrožuje ženskou přirozenost. A to je nebezpečné pro celou společnost, protože pokud bude společnost klást vědecké, racionální a politické zájmy nad mateřství, tak ho tím suspenduje.⁶⁸

3.2 Tomáš Garrigue Masaryk

Velmi významnou osobností, která od konce 19. století ovlivňovala a formovala české ženské hnutí, byl pozdější československý prezident Tomáš G. Masaryk. „V devadesátých letech se změnily také podmínky a projevy politického boje feminismu. V Čechách neměl svou „horkou“ podobu zřejmě proto, že se díky Masarykovi již od osmdesátých let ženská otázka stala jedním z klíčových témat modernizace české společnosti.“⁶⁹ Není divu, že s objevením vědeckých teorií a různých spekulací o přirozenosti žen a o sexualitě stoupala obliba Masaryka, neboť jeho liberální vztah mezi mužem a ženou vyjadřoval přirozenost a „normálnost“ sexuality.⁷⁰

Masaryk hovořil otevřeně o ženské emancipaci a viděl tyto problémy i z pohledu žen samotných. Díky tomu se stal autoritou v očích feministek i vzdělaných mužů. Masaryk začal českou společnost svými názory na emancipaci

⁶⁷ HECZKOVÁ, L. *Píšíci Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 28.

⁶⁸ PRÁZNÝ, A. *K Nietzscheho pojetí ženy*, s. 423 – 424. In: *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*.

⁶⁹ HECZKOVÁ, L. *Píšíci Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 30.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 31. Zde dodejme, že Masaryk svůj první text *O postavení ženského pohlaví* napsal už roku 1875 pro časopis Světozor. Časopis tehdy neznámého studenta neuveřejnil. Na přelomu 19. a 20. století už ale Masarykovy texty hrají důležitou roli v časopisech zaměřených na ženskou emancipaci. Srov. POROČKINA, I. *T. G. Masaryk v kontextu genderového myšlení*, s. 127. In: MATONOHA, J. (ed.) *Česká literatura v perspektivách genderu*.

žen výrazněji ovlivňovat od poloviny 90. let. V této době přednášel pro školy i veřejnost, psal knihy a články vycházející především v *Čase*, v *Naší době*⁷¹ a ženských časopisech nebo vycházející jako samotné brožury. Masaryk se od počátku své kariéry zajímal o ženskou emancipaci. Velmi ho podporovala jeho vzdělaná a praktická manželka Charlotta, která nejen četla všechny jeho rukopisy, ale občas se na nich podílela i jako autorka.⁷²

Masarykovy názory ovlivňovala jeho víra, „že každý člověk i celá společnost se mohou pozitivně rozvíjet ve všech směrech. Tomáš G. Masaryk byl přesvědčen, že povinností inteligence, vlád a privilegovaných vrstev je vytvářet k tomu lepší podmínky. Byl hluboce přesvědčen, že ženy jsou ve všem rovnocenné mužům, přičemž rovnocennost pro něho neznamena neexistenci rozdílů mezi pohlavími.“⁷³ Tyto rozdíly se v případě potřeby doplňují, rozhodně nejsou důvodem k nadřazenosti jednoho pohlaví nad druhým. Duševní vybavení mužů a žen nabízí mnoho možností pro konstruktivní spolupráci, ale pouze v případě, že tento duševní potenciál je prostřednictvím výchovy a vzdělání kultivován. Církevní a politické autority nevytvářejí systém ani prostředí pro spolupráci obou pohlaví. V důsledku toho vzniká ve společnosti pokrytectví a destrukce a mnohoženství.⁷⁴ „Po stránce intelektuální také mnozí se domnívají, že žena je slabší. Ukazuje se, že nemá tak těžký mozek jako muž, ukazuje se na celou práci kulturní; tam prý jenom muž pracoval. To je rozhodně nesprávné. [...] Po stránce citové a volní, abych zůstal při těchto psychologických základech, dělá

⁷¹ Od roku 1894 vydával Masaryk časopis *Naše doba*, kde psaly o ženském hnutí jak odborníci z různých odvětví, tak samy ženy. In: NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 192.

⁷² Charlotta Garrigue Masaryková, Američanka narozená v New Yorku, se stala jeho ženou roku 1878. V Čechách se angažovala v ženském hnutí i podpoře českého dívčího školství (např. jako členka Amerického klubu dam nebo Ženského klubu českého) a oba manželé vlastně také zprostředkovali kontakt s tématy amerického ženského hnutí. Za první jejich společnou práci je považováno přepracování Masarykova habilitačního spisu *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Za práci své ženy označoval přednášku *Mnohoženství a jednoženství* z roku 1899. Masaryk se nikdy netajil tím, že to byla právě Charlotta, která na něj měla největší vliv. Byla to právě ona, s kým diskutoval a ujasňoval si problémy týkající se ženské otázky. Myšlenky manželů Masarykových se ve společnosti plně projevíly v roce 1918 po vzniku Československa, kdy české a slovenské ženy jako jedny z prvních v Evropě získaly plné volební právo. DÍTOVÁ, R. *Feministický odkaz Charlotty G. Masarykové*, s. 201 - 204. In: NEUDORFLOVÁ, M., L. (ed.) *Charlotta G. Masaryková*.

⁷³ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 187.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 187 – 188.

se často veliký rozdíl v tom smyslu, jako by žena byla více citová bytost a muž více intelektuální. To je po mém soudu nesprávné. ⁷⁵

Podle Neudorflové je další příčinou předsudků vůči ženám nedostatečný důraz na mravnost, duchovní a kulturní hodnoty a přílišný materialismus tehdejší doby. Dvě tehdejší ideologie, ekonomický liberalismus a marxismus, jsou v podstatě stejně materialistické.⁷⁶ *„Obě předpokládají společnost rozdělenou na konfliktní společenské vrstvy, první na bohatou menšinu a chudou většinu a druhá na nepřátelské třídy, obě přitom mají k řešení „ženské otázky“ nezodpovědný přístup. Ideologie ekonomického liberalismu přeceňuje, podobně jako katolická církev, moc ženské sexuality pro manželství i pro vstřícné a konstruktivní chování muže. Marxismus zase věří ve svobodu sexuálních vztahů jako prostředku k odstranění problémů mezi pohlavími.”*⁷⁷

Masaryk se také zabýval otázkou mravnosti v manželství. Za nesprávný označoval názor, že muž se musí oženit, aby se stal mravným, protože je žena mravnější. Lidé v manželství nejsou mravnější než před ním. Kdo neměl v minulosti mravní ideál, v manželství ho také nemá. Nesprávné jsou ale i názory, podle kterých je žena nemravná. Masarykovi jde o to postavit ženu v každém ohledu (tedy i mravně) na roveň muži. Masaryk zdůrazňuje, že to nejsou jen názory mužů, ale i samotných žen, které staví muže nad ženu. *„Žena nemá ani potuchy o tom, oč vlastně běží, a bylo by nesprávné a nespravedlivé v pokoření ženy vidět jaksi skutek jen a jen ze strany muže. To je nesprávné proto, že od samého počátku všude a vždy je těsný konsenzus obou pohlaví. Ta společnost se nedá rozpoltit, tu všechno roste zároveň spolu a názory jsou na jedné i druhé straně stejné, a jakmile takovou rozpoltěnost činíme, pak se nedá člověk z toho vymýtat.”*⁷⁸

Masaryk se také věnoval vztahu mezi církví a ženou. Církev považovala manželství jako prostředek k rozmnožování a prevenci chřtíče. Ženy rodily od 18. století více dětí než dříve a úmrtnost při porodu byla velmi vysoká. Navíc většina

⁷⁵ MASARYK, T., G. O ženské otázce, s. 396. In: MASARYK, T. G. *Univerzitní přednášky I: Praktická filozofie.*

⁷⁶ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 187 – 188.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 188.

⁷⁸ MASARYK, T., G. O ženské otázce, s. 397 - 398. In: MASARYK, T. G. *Univerzitní přednášky I: Praktická filozofie.*

rodičů nebyla schopna vychovat děti řádně a připravit je pro život. Zhruba od poloviny 19. století ale existovaly poznatky, které by rychleji vyřešily existující sociální a zdravotní problémy. Církev ale zůstala konzervativní jak k vědeckým poznatkům, tak k ženám, k mateřství a jejich postavení ve společnosti.⁷⁹

Pro Masaryka bylo důležité, aby žena měla možnost výběru a nebyla nucena k rolím, které jsou fyzicky, emocionálně nebo mravně vyčerpávající a brání ženě v duševním růstu či osobní autonomii. Ale není nic špatného na rozhodnutí ženy, že se chce věnovat pouze rodině. Masaryk sám pomáhal v domácnosti, a tedy ze své vlastní zkušenosti věděl, jak namáhavé jsou domácí práce a výchova dětí. Nabádal proto muže, aby se více zapojili do emancipačních snah žen, protože bez jejich pomoci nelze podle Masaryka dosáhnout rovnoprávnosti. Důležité také bylo, aby ženy podporovaly své muže ve veřejně prospěšné práci a samy se zajímaly o politiku.

Když se Masaryk v roce 1891 stal poslancem říšské rady za mladočeskou stranu, stal se zároveň aktivním obhájcem rovnoprávnosti žen ve vzdělání a politice.⁸⁰ Ve společnosti panoval předsudek, že politika je jen poslancování, ale přece žurnalista, který napíše knihu o politice, odvedl podle Masaryka také politickou práci. Není moudré žádat od ženy, aby neměla zájem o politiku. Navíc se muži bude lépe žít se ženou, která rozumí zájmům mužů. Pokud by ženy dostaly volební právo, neznámá to, že by se hned vrhly na politiku.⁸¹

Ve své přednášce *Moderní názor na ženu* z roku 1904, která byla určena Dívčí akademii v Brně, Masaryk vysvětluje, co znamená moderní. „*Moderním je úsilí, posílit a povznést energii člověka a pocit osobní odpovědnosti, vypěstovat harmonicky všechny jeho mohutnosti, každé individuum společnost postavila na roveň. Rovnost není totožností: každému individuu má být dána příležitost vyvíjet se normálně a všech jeho pěkných a dobrých sil má být využito pro celek. Moderním je úsilí zrušit výsady některých tříd a individuí v těch třídách.*”⁸² Masaryk i zde velmi kritizuje starý názor, že žena je pro muže, pro jeho potěšení a

⁷⁹ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 189 – 190.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 191 – 192.

⁸¹ MASARYK, T., G. *O ženské otázce*, s. 400 - 401. In: MASARYK, T. G. *Univerzitní přednášky I: Praktická filozofie*.

⁸² MASARYK, T., G. *Moderní názor na ženu*, s. 152. In: BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*.

pohodlí a pro odchování jeho dětí. Tento názor podporuje i křesťanství, politika, věda a umění. Ale tento názor je nesprávný a nemravný. Podle Masaryka si jsou muž a žena rovni. Jsou mezi nimi rozdíly, ale ne takové, abychom mluvili o přirozené nerovnosti. Rozdíl mezi nimi je pouze fyziologický. Fyzická síla ženy je jiná než mužova, a ani se nezdá, že by žena byla slabší. Masaryk naopak říká, že žena potřebuje více sil vychovat děti než muž, aby vystudoval a pracoval. Ani rozumově se žena od muže neliší, co do hloubky a kapacity nemyslí žena hůře než muž. Opět v této přednášce zdůrazňuje, že také mravně jsou si obě pohlaví rovna.⁸³

Nerovnost ženy vznikla podle Masaryka historicky; nerovnost ženy ale není jediná, ještě je nerovnost aristokratická. Ale moderní lidé pracují na odstranění všech nerovností ve společnosti. Sám Masaryk prý v dětství slýchal, že žena má sama péct chléb, dory, tkát, plést, šít. Dnes už jsou tyto názory jen tam, kde společnost žije hospodářsky primitivně. Masaryk navrhuje, aby se ženám pomáhalo, aby si i ženy navzájem pomáhaly. Žena má podle Masaryka právo si sama vydělávat, když je toho schopna. Samozřejmě, že žena může vařit a hospodařit; mnohé ženy budou mít tyto činnosti jako zálibu. Žena si ale musí uvědomit, že má také sociální úkol, který spočívá v tom, že musí porozumět veřejným a politickým diskuzím, a být schopna s mužem komunikovat a spolupracovat v záležitostech sociální spravedlnosti.⁸⁴

Masaryk dále vysvětluje, proč není ženské otázky, ale společenské otázky. Muž a žena od samého počátku kulturního vývoje stojí bok po boku. Každá změna se tedy týká muže i ženy. Národ, společnost, to vše tvoří muži a ženy společně. Masaryk také oceňuje ženské spolky, neboť jsou prostředkem pro spolupráci. Moderních mužů a žen je málo, ale je dobře, že se podporují. *„Toto moderní úsilí mužů a žen je nutným pokračováním v národní práci obrodni. Naše obrození nebude skutkem, pokud se duchovně, mravně a sociálně neobrodí český muž*

⁸³ MASARYK, T., G. *Moderní názor na ženu*, s. 152 - 153. In: BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 153 - 154.

s českou ženou.⁸⁵ Masaryk pak svou přednášku končí slovy: „*Moderní česká žena znamená našemu malému národu zdvojení našich sil.*”⁸⁶

Další Masarykův text *Dodatek k několika poznámkám o práci československých žen* kritizuje naturalistické teorie přelomu 19. a 20. století, vůči nimž se ženské hnutí vymezovalo.⁸⁷ Text je reakcí na žádost Františky Plamínkové, vůdkyně ženského hnutí. Masaryk v tomto příspěvku píše, že vidí pouze jediný rozdíl mezi mužem a ženou – žena se stává matkou a musí se věnovat mateřským povinnostem. Muž se zase může věnovat zaměstnání nepřetržitě. Podle Masaryka způsobilo snížení ceny ženské práce to, že žena nemohla být vojákem, neboť vojenství a válčení je vysoce ceněno. Ale vojenství začíná ztrácet na významu a tím se žena stává rovnocennější. I zde Masaryk znovu zdůrazňuje, že žena není fyzicky slabší než muž, jak dokládá řada povolání žen. Učitelky ve školkách a školách rozhodně nemají méně namáhavou práci než muži. Stejně jsou na tom telegrafky, telefonistky, ošetřovatelky a další. Mít skoro každý rok dítě, trávit polovinu dne v kuchyni, vést domácnost, opravdu je to snazší než opracovat osm hodin a jít si odpočinout do hospody, kavárny nebo klubu?⁸⁸ Masaryk dále mimo jiné zmiňuje, že sleduje už řadu let ženskou otázku a její problémy, ale „*tolik předsudků a hloupého povídání jako této otázky sotva se najde při jiných problémech.*” Text končí poznámkou, že chybují jak muži, tak ženy, ale autor souhlasí se zastánci rovnoprávnosti žen, že toto úsilí je správné a přeje mu proto úspěch.⁸⁹

V roce 1907 pak v přednášce *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě* kromě již zmíněných názorů dále uvádí, že pokud by žena byla citovější než muž, musel by s ní muž lépe zacházet, varovat ji před namáhavou prací, ale to se přece neděje. Podle Masaryka se společnost, která tvrdí, že ženy jsou citovější, dopouští jejich vykořisťování a vysilování. Dále uvádí, že důkazem toho, že je žena

⁸⁵ MASARYK, T., G. *Moderní názor na ženu*, s. 156. In: BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století.*

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 157.

⁸⁷ MASARYK, T., G. *Dodatek k několika poznámkám o práci československých žen*, s. 277. In: BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století.*

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 277-278.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 278.

schopna hospodářsky pracovat, je vpuštění žen do továren.⁹⁰ Masaryk zdůrazňuje, že žena je schopna účastnit se politické práce stejně jako muž. Pokud by se ženy dopustily nějakých chyb, není to důkaz, že se nemají účastnit politiky. Je ale pravda, že chyby se odpouští spíše mužům, ženy jsou hlídány, zdali a jakých se dopouští chyb, což je velkou zátěží pro nervovou sílu žen.⁹¹ „*Ten veřejný život má do sebe také to, že vzpružuje energii, sílí vůli. Všechny těchto dobrých vlastností veřejného života budou účastny také ženy. Jsou ovšem také špatné stránky veřejného života. Ale pak nemáme říkat, že se ho ženy proto nemají účastnit. Musíme si říci: musí být lepší, musíme to napravit, ale ne ženy od veřejného života oddalovat. Končím přesvědčením, že rozumově, citově, mravně, nábožensky, politicky, hospodářsky, ve všech oborech veřejného života žena i muž mají být rovni až na zaměstnání, která jsou dána růzností pohlaví.*“⁹²

Jak už bylo uvedeno, Masaryk viděl „ženskou otázku“ jako otázku týkající se celé společnosti. Bylo třeba, aby muži hráli v české rodině daleko pozitivnější roli a aby byli rodině nablízku. Za mužskou obavou z větší samostatnosti žen je podle Masaryka strach z jejich schopností a nadání, neboť ženy začaly dosahovat lepších výsledků třeba na univerzitách. Masaryk se velmi zasazoval o povznesení neprivilegovaných vrstev, především dělnictva. Proto v roce 1896 byl mezi hlavními zakladateli Dělnické akademie v Praze, která díky jeho zásluze byla hned od počátku přístupná i ženám.⁹³

Masaryk ve svých textech zdůrazňoval rovnocenné partnerství mezi oběma pohlavími. Zdůrazňoval, že žena má právo se realizovat jak v soukromé, tak veřejné sféře. Její pozice by neměla být určena společenskými či mužskými tlaky. Zasazoval se také o vstup žen do politiky, aby se ženy mohly vyjádřit k otázkám, které se jich týkají. V textu *Moderní názor na ženu* z roku 1904 zdůrazňuje, že moderní doba usiluje o odstranění všech nerovností mezi lidmi. Žena má právo si sama vydělávat, pokud je toho schopna. Masaryk připomíná, že moderní vzdělaná žena, která je rovnocenná muži, je velmi užitečná i pro národ vůbec. A připouští,

⁹⁰ MASARYK, T., G. *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě*, s. 73 – 74. In: *Masaryk a ženy*.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 75 – 76.

⁹² *Tamtéž*, s. 77.

⁹³ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 192 – 193.

že rozdíl mezi mužem a ženou je pouze fyziologický – fyzická síla ženy se liší od mužovy, ale neznamena to, že by žena byla v každém ohledu slabší.

4 EMANCIPAČNÍ ČINNOST A TEXTY SVĚTLÉ, KRÁSNOHORSKÉ A NOVÁKOVÉ

V následující kapitole bude stručně představen život Karolíny Světlé, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové a u každé spisovatelky bude pojednáno o činnostech v oblasti ženské emancipace. Tyto tři spisovatelky se zásadním způsobem zapsaly do dějin české ženské emancipace a zároveň reprezentují tři generace jejího vývoje - Světlá založila Ženský výrobní spolek český a při něm školu, která měla být dostupná i chudým dívkám a která měla vést k jejich ekonomické samostatnosti, - Krásnohorská založila první české dívčí gymnázium v Čechách a tím usnadnila ženám vstup na vysoké školy, - Nováková se podílela na činnostech v různých oblastech ženské emancipace (na počátku 20. století to pak byly snahy o vstup žen do politického života). Po stručném představení života a společenského působení té které spisovatelky je v jednotlivých podkapitolách referováno o vybraných publicistických textech, které Světlá, Krásnohorská a Nováková napsaly, a které se vztahují k ženské problematice.

4.1 Karolína Světlá

Karolína Světlá, vlastním jménem Johana⁹⁴ Rottová, se narodila 24. února 1830. Pocházela z pražské obchodnické rodiny.⁹⁵ Otec Světlé, Eustach Rott, patřil do obchodnického měšťanstva, které v 1. polovině 19. století začínalo být vůdčí silou pražské společnosti. Matka Světlé pocházela z česko-německé rodiny. Příbuzní ze strany matky byli vyznavači katolické víry a měli ve velké úctě svatého Václava, patrona české země. O vlastenectví se však rodina moc nezajímala. Dědeček Světlé byl vzdělaný muž, babička naopak „byla prostá žena, zajímaví se

⁹⁴ Světlá dostala jméno po své praradě Johaně, což byla „výstřední žena, nesrovnávající se od nejtěplejšího mládí v ničem s náhledy společnosti, přičítající se v každém ohledu jejím stanovám, bažící po uskutečnění nemožným, jejím zásadám a předsudkům se protivujících ideálů [...] babička nevypravovala dětem svým o této tetě, která byla za skvrnu svého pohlaví a rodiny své považována a proklínána.“ In: SVĚTLÁ, K. *Z rodinné kroniky*, s. 147.

⁹⁵ Podle vzpomínek Světlé pocházela otcova rodina ze šlechtického rodu Rottů z Rottenberga. „vyjma pantatínka zakládali si všichni Rottové ukrutně mnoho na starém svém jméně a erbu, který byl ještě před padesáti lety nad vraty u hřbitova u Svaté Trojice vytesaný. Tato rodinná hrdost byla rázem celého plemena a zasahovala až do nynějších dob.“ In: SVĚTLÁ, K. *Z rodinné kroniky*, s. 33 – 34. „Podle jeho podání přál si prý Karel Čtvrtý nějakého umělého flétistu do svého hudebního sboru, ale nenalezl ve vlastní zemi žádného podle myslí. Jeho manželka, Francouzka rodem, znajíc toto přání, psala potajmu do otčiny své. Cizí umělec se přihlásil, hrál před císařem a dojal ho tak nesmírně líbeznuou svou hrou, že ho okamžitě v stav šlechtický povýšil a s bohatou a krásnou českou slečnou zasnoubil. Tento umělec stal se prý praotcem naší rodiny a jeho jméno se skvělo ve vrcholku ohromného, na pergamenu namalovaného a místo lístky samými jmény pokrytého stromu.“ In: SVĚTLÁ, K. *Z rodinné kroniky*, s. 34 – 35.

*jen o praktické stránky domácnosti, dědeček byl vzdělaný muž, který by si byl přál mít v manželce družku svých myšlenek, s níž by mohl sledovat časový pokrok i rozkvět umění.*⁹⁶ Světlá na svém dědečkovi obdivovala vzdělanost, rozumování a touhu po vědomostech. I otec Světlé toužil po vzdělání a při procházkách starou Prahou seznamoval Světlou s českou minulostí a probudil v ní vztah k české vlasti, kterou pak Světlá několikrát ztvárnila literárně. Příbuzní ze strany otce se naopak ke katolické víře hlásili jen naoko a tajně uctívali památku Mistra Jana Husa. Světlá tak od dětství viděla dvě rozdílná smyšlení o české národní minulosti – tradici svatováclavskou a husitské ideje.⁹⁷

Světlá navštěvovala soukromou školu, kde se hovořilo německy. V rodině Světlé se mluvilo jen česky a Světlá neuměla německy, proto pro ni byl nástup do německé školy velmi krutý. Ze Světlé, dříve veselé a družné dívky, se stala hloubavá a plachá dívka, vnitřně žijící dvojím životem. Díky těmto prožitým událostem v sobě Světlá později našla odhodlání usilovat o přívětivou a českou školu, která by vychovávala české děti. Světlá trpěla bolestmi hlavy, migrénou, skleslostí sil až náběhem na schizofrenii; tyto pocity se stupňovaly zážitky ze školy.⁹⁸ Přestala proto školu navštěvovat a už se učila jen doma. Světlá byla už od časného mládí hloubavá a nechtěla se nechat spoutat měšťanskou konvencí; začala uvažovat, proč nemá jako dívka stejné možnosti jako chlapec a začala přemýšlet, jak by se to mohlo změnit.⁹⁹ Vliv na Světlou měly i myšlenky Bernarda Bolzana, jeho myšlenky o rovnosti všech lidí.¹⁰⁰ Vlivnou osobou z jejího okolí byl Petr Mužák, soukromý učitel hudby a nadšený vlastenec, který u ní probudil uvědomělé češství. Světlá od něho slýchala o představitelích české literatury a společnosti.¹⁰¹ V roce 1849 se díky Petru Mužákovi seznámila s Boženou Němcovou. *„Přátelské osobní styky s Němcovou, i když netrvaly dlouho (do roku 1853), měly na Světlou kladný, povzbudivý vliv. V Němcové Světlá poznala nadšenou bojovnici za práva ženy; jako ona sama z vlastní zkušenosti pociťovala*

⁹⁶ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*, s. 14 – 15.

⁹⁷ *Tamtéž*, s. 13 – 15.

⁹⁸ MAZLOVÁ, V. *Statečná žena: Lidský a umělecký portrét Karolíny Světlé*, s. 27 – 29.

⁹⁹ ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*, s. 20.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, s. 22.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 24 – 25.

*nedostatečnost tehdejšího vychovávání české ženské mládeže, tak i Němcová si trpce stěžovala na nevzdělanost žen.*¹⁰²

V roce 1852 si Světlá vzala za manžela Petra Mužáka, za rok se jim narodila dcera, která ale bohužel za pár měsíců zemřela. Doktor Podlipský, snoubenec její sestry, jí poradil, aby se duševně zaměstnala a tím se zotavila z prožité ztráty. Tak Světlá začala psát.¹⁰³ V této době přijíždí poprvé manželé Mužákoví do vesnice Světlá pod Ještědem. Zde se Světlá seznamuje s osudy místních obyvatel, kteří ji přijali mezi sebe. Už před Světlou zde byla Božena Němcová, která se marně snažila dostat do přízně místních obyvatel. Svou první povídku *Dvojí probuzení* Světlá věnovala problémům venkovského lidu.¹⁰⁴ Tuto první povídku Světlé pak Hálek otiskl do právě vycházejícího¹⁰⁵ *almanachu Máj*.¹⁰⁶ Spisovatelka svou povídku Hálkovi zaslala už pod pseudonymem Karolína Světlá. „Zaslala jsem mu jej skutečně pod jménem cizím, vypůjčivši si Světlou od rodiště svého manžela a nazvavši se Karolína podle neteře, jež velice jsem milovala za příčinou, že byla s mou dceruškou v jednom měsíci narozena.”¹⁰⁷

„Od roku 1858, kdy vyšla první povídka, do r. 1866 se Světlá na svůj velký úkol připravovala. Náměty brala z Ještěda i z pražské společnosti a snažila se hlavně o to, aby přesně realisticky, podle pravdy vykreslila portréty lidí, hlavně mladých žen. Vkládala do nich samu sebe, své názory a mravní požadavky, ukazovala je jako příklad jednou nabádající, jindy odstrašující. Tehdejší měšťanská morálka a způsob chování požadované na ženě se tu odrážejí jako v zrcadle. Sem patří *Sestry* (1859), *romantická Lásky* k básníkovi (1860), ve které *naivní čtenář marně hledá odraz vztahu Světlá – Neruda, Rozcestí* (1868),

¹⁰² ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*, s. 26.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 27.

¹⁰⁴ DUB, O. *Karolína Světlá*, s. 7 – 9.

¹⁰⁵ „Nelze mi vypsati, jaký povyk způsobil „Máj” při svém se objevení v kruzích „vlasteneckých”! Mělt’ vyjítí 1. května, ale pro opoždění se některých rukopisů vyšel teprv na den sv. Jana. Jaká to radost, že se opožd’oval! Nevycházel prý, nemoha sehnati práci, nemoha splniti, co sliboval. Mnozí tvrdili, že nevyjde dokonce, a že se ukáže, jaký to tropil humbuk, když se rozhlašovalo, že mezi mladším pokolením se jeví tolik básnických individualit, že by ukázky jejich talentů stačily na vyplnění celého almanahu. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I.*, s. 250.

¹⁰⁶ „To bylo právě na počátku roku 1858, kdy tehdejší mladí básníci chystali almanach „Máj”, jímž ohlásili nástup nové básnické generace, jejíž vystoupení bylo pak významnou oporou celému našemu národnímu úsilí té doby. Této takzvané generaci májistů šlo totiž tehdy i o to, aby dokázala, že mladá česká literatura je schopna života, že ani oněch deset let od porážky revoluce, deset let policejního teroru a bachovského absolutismu nebylo s to umlčet básníky českého národa.” In: ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*, s. 27.

¹⁰⁷ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I.*, s. 250.

*zabývající se už i hereckým uměním.*¹⁰⁸ Rodina jejího manžela ji dávala další náměty k povídkám – *Sefka* (1859), *Cikánka* (1863), *Lesní panna* (1863), *Lamač a jeho dítě* (1864), *O krejčíkovic Anežce* (1860) a *Skalákovi* (1863). V těchto povídkách si Světlá všímá venkovských zvyků, pověr, čarování, zvláštních přírodních a mezilidských vztahů. V Praze pak Světlá čerpá jiné náměty pro své povídky, například náboženství nebo problémy, které řeší pražské ženy. Za nejslavnější jsou považovány její ještědské romány- *Vesnický román* (1867), *Kříž u potoka* (1868), *Kantůrčice* (1869), *Frantina* (1870) a *Nemodlenec* (1873).¹⁰⁹

Světlá vložila do svých hrdinek ambici duchovně konkurovat muži. Světlé nebyly lhostejné podmínky reálného světa, a tak se snažila pozvednout české ženy ke svébytnosti a kompetencím, aby byly schopné samy pracovat pro svoji lepší budoucnost i pro lepší národ. *„Úsilí, které bylo třeba věnovat zformování, zajištění náplně a fungování ženského časopisu, který by takovým cílům sloužil; které bylo třeba vložit do rozvinutí a chodu činnosti Ženského výrobního spolku, rozpoltilo Světlou mezi literaturu a ženské hnutí. Výchovnost hnutí se nemohla nepřenášet do epické tvorby. Světlá tento stav do jisté míry sdílela se svou sestrou. Podlipská ale nebyla tak vyhraněná jako Světlá, neměl ani její pevnou zacílenost.”*¹¹⁰ Aby Světlá mohla být tak činorodá, potřebovala schopnou spolupracovnici. Našla ji v Elišce Krásnohorské, pro kterou byla mentorkou a povzbuzovatelkou. Světlá jí vstúpila důležitost ženské otázky, na její naléhání se pak Krásnohorská stala roku 1875 jedinou redaktorkou *Ženských listů*.¹¹¹

Karolína Světlá byla v ženském hnutí 2. poloviny 19. století ideovou a organizační vůdkyní. Osobnost Světlé je ale problematická, protože sice byla velice schopnou, ale také autoritativní a ješitnou osobností. Stala se aktivní členkou ženského hnutí, ale zároveň se chtěla věnovat literární tvorbě.¹¹² Od 70. let 19. století se začíná angažovat v ženské otázce. Roku 1871 zakládá Ženský výrobní spolek český a při něm školu, která se zaměřila na výuku praktických předmětů. Škola měla být dosažitelná i pro chudé dívky. Cílem spolku bylo rozšířit výrobu a odbyt ženských prací a otevřít školu zaměřenou na obchod a průmysl.

¹⁰⁸ DUB, O. *Karolína Světlá*, s. 41 – 42.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 42 – 43.

¹¹⁰ KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*, s. 108.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 107 – 109.

¹¹² *Tamtéž*, s. 107.

Světlá se se svojí prací ve spolku a škole nesetkávala s pochopením ze strany svého manžela Petra Mužáka, který pravděpodobně patřil k zastáncům tradičního uspořádání rodiny a očekával od manželky domácí zázemí a ne veřejnou činnost. Krásnohorská proto navrhovala Světlé, aby svou pozici ve spolku opustila a spolek vedly samy členky; právě to je základ ženského hnutí - ochota a schopnost hájit své zájmy vlastními silami.¹¹³ „Škola Ženského výrobního spolku měla směřovat k tzv. průmyslovému vychování. Tento způsob vzdělání, jehož cílem bylo připravit dívky pro rodinný, ale i samostatný život, poskytnout praktické dovednosti, nahradit nedostatky domácí výchovy, hodnotila dobová publicistika příznivě, neboť nenarušoval tradiční představu o úloze ženy ve společnosti a rodině. Světlou založená škola nesla název obchodnicko-průmyslová a její součástí byla poptavárna ženských zaměstnání.“¹¹⁴ Tím se škola Ženského výrobního spolku odlišovala od Vyšší dívčí školy, neboť poprvé se veřejně prohlašovalo, že škola má vést k ekonomické samostatnosti neprovdaných žen z jakékoli společenské vrstvy. Také se ve škole Ženského výrobního spolku platilo nízké školné (1 - 3 zlaté měsíčně, naopak na Vyšší dívčí škole se platilo 2 zlaté zápisné a školné 4 zlaté měsíčně), žádné zápisné a prokazatelně chudé dívky byly od poplatků úplně osvobozeny.

V průběhu 70. a 80. let 19. století fungoval spolek i jeho škola bez problémů. Měly dispozici vlastní časopis - *Ženské listy* a okruh podporovatelů a členů se rozšiřoval i mimo Prahu.¹¹⁵ Ženský výrobní spolek zanikl až v roce 1957, ale už počátkem 20. století s odchodem zakládajících členek začal ztrácet na významu.¹¹⁶

4.1.1 O vychování ženy

Tato stať byla vydaná roku 1867 v časopisu *Květy* a je považována za jeden z prvních příspěvků o ženské otázce v Čechách.¹¹⁷ Spisovatelka představuje dobové názory na ženskou emancipaci a snaží se vysvětlit důvody pro vznik ženské emancipace. Zdůrazňuje nutnost vzdělání dívek a žen, které by jim umožnilo samostatnost a nezávislost. Světlá ale napsala více článků a esejí,

¹¹³ BAHENSKÁ, M. Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, s. 104 - 107.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 108.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 115.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 122.

¹¹⁷ HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky* s. 61.

kteře se týkají ženské otázky a jsou reakcí na konkrétní situaci. Například v roce 1867 napsala *Listy ženám o ženách*, které byly uveřejněny také v časopisu *Květy*. V *Ženských listech* publikovala například článek *České Minervě* u příležitosti otevření prvního dívčího gymnázia u nás. Dále v roce 1895 napsala *Dopis služkám* při příležitosti svého zvolení čestnou členkou výboru služek.¹¹⁸

*„Emancipace ženského pohlaví stala se v době poslední v kruzích našich předmětem častých, zajímavých, někdy i dosti vášnivých hádek. Jedna strana ji naprosto zavrhuje, druhá zas horlivě k ní se přiznává. Není a nebylo snad otázky časové, která objevivši se na dějišti, vyvolala tolik různých, sobě naprosto odporujících náhledů; neboť nesáhala ještě žádná tak hluboko do ústroje společenského a rodinného života, majíc pro každého jednotlivce, necht' je ženou neb mužem, stejně důležitý osobní význam.“*¹¹⁹ Ale zastánců ženské emancipace bylo v době Světlé málo. Důvodem mohlo být to, že zastánci emancipace byli považováni za lehkomyšlné, protože převládal názor, že emancipace má zprostit ženy nepříjemných rodinných a domácích povinností. Emancipací v rozumné míře naopak ale povinnosti a odpovědnost přibudou. Boj o rovnoprávnost je starý jako lidstvo samo, není výmyslem soudobé společnosti, jak Světlá ilustruje bájí o první ženě Adama Lilith, která nechtěla být podrobena Adamovi, a tak mu utekla.

Podle Světlé má ženskou emancipaci na svědomí špatná ekonomická situace. V době, kdy se ženy mohly prací dobře uživit, nepřemýšlely o svém osudu, protože byly matkami, hospodyněmi nebo pracovnicemi. Jen velmi málo žen se věnovalo činnostem mimo domácnost a rodinu. Jenže jak rostly životní potřeby, zvyšovaly se domácnostem náklady. Naproti tomu v chudých rodinách se už dívky emancipovaly, protože se o sebe musely samy starat. Málokdy se provdá dívka zcela bez majetku. Světlá je ale zásadně proti sňatkům uzavřeným jen kvůli získání dívčina věna. Dcery byly zapotřebí, pouze když se v domácnostech vyrábělo vše, od chleba přes svíčky až po látky; teď když se vše vyrábí

¹¹⁸ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I.*

¹¹⁹ SVĚTLÁ, K. *O vychování ženy*, s. 221. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí a drobné práce.*

průmyslově, nemají neprovdané dcery žádné využití a cítí se neužitečné a břemenem rodiny.¹²⁰

Dívky z chudých rodin mohou najít využití ve službě nebo v továrnách. Světlá v této souvislosti podotýká, že za lehkovážností žen je třeba hledat netečnou společnost. Od žen se žádá, aby byly dokonalé, a vyčítá se jim každá chyba. „*Vychování jejich zůstaveno náhodě, vzdělání u nich považováno za zbytečné - za to jim byla předepisována tak nejapná pravidla tak nazvané slušnosti, že musily na duši, na povaze i na těle zmrzačit. Pravým zázrakem věru, že je žena ještě tím, čím je dosud [...] s okázalostí nebyl u ženštin dosud jiný uznáván úkol než mateřství.*“¹²¹ A kde se mají dívky na svůj nejdůležitější úkol vzdělávat? Kromě farních škol totiž nebylo jediného ústavu, kde by se dívky mohly vzdělávat; teprve teď se pro ně zařizují vyšší dívčí školy, ale ani v nich se nepřipraví na roli matky. Není tedy divu, že ženy začínají přemýšlet o svém postavení a o svých možnostech. Světlá dále doufá, že i muži pochopí nutnost změn.¹²²

Světlá se dále ve své stati zabývá řešením ženské otázky v zahraničí. Uvádí, že například v Anglii a Americe zavádějí stejné vyučování pro dívky i pro chlapce a jen jejich schopnosti rozhodují o jejich životní dráze. V Rusku se zase ženy zabývají praktickými vědami, některé z nich vystudovaly medicínu a staly se z nich lékařky. I v Americe už jsou ženy lékařkami. V Německu ženy zakládají spolky za účelem povznést ženského ducha vzděláním a prací. Světlá podotýká, že už při emancipaci selského stavu se ozývaly obavy a podezření a nakonec se ukázalo, jak byly neopodstatněné. „*I tenkrát tedy tvrzeno, že se otevírají revoluci dokořán vrata a ejhle, samočinností a svobodou povznesl se lid náš na takovou výši duševní, že je pýchou celého českého národa. Jsme přesvědčeni, že i pohlaví ženské co nejdříve dokáže, že byly všechny o ně strachy marny a že vyšším vzděláním a větší svobodou v jednání stokrát lépe pochopí a vykoná povinnosti svoje než duchem obmezeným, neosvíceným a zanedbaným.*“¹²³ Ze ženské

¹²⁰ SVĚTLÁ, K. O vychování ženy, s. 221 - 224. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí a drobné práce.*

¹²¹ *Tamtéž*, s. 226.

¹²² *Tamtéž*, s. 225 - 227.

¹²³ *Tamtéž*, s. 230.

emancipace bude těžit i muž, protože se nebude muset obávat o svou rodinu v případě své smrti, neboť bude vědět, že jeho manželka dokáže rodinu uživit.¹²⁴

Světlá také kritizuje nevhodný způsob života vdaných žen - nedostatek pohybu na čerstvém vzduchu, špatná strava, to vše způsobuje únavu a churavění žen, následně žena nestačí na svoje nejdůležitější poslání, tedy mateřství. Řešení vidí ve zlepšení vzdělanosti dívek s důrazem na praktické dovednosti. Podle Světlé nemohou za obavy z ženské emancipace pouze muži, ale viníky jsou i samy ženy. „*Skoro všechny, které dosud vystoupily z kolejí obyčejných, počínaly si - jemně řečeno - velmi podivně. Tvářily se po mužích nikoli v ctnostech, nýbrž v nezpůsobech, zanedbávaly se v oděvu nebo činily se jím nápadnými zapomínající, že chtějí se v malichernostech lišit od jiných je malicherné. Jakmile si ženština přisvojí několik drobtů vědění, není s ní skutečně k vydržení, pořád se s nimi musí skvíti, pořád si žádá za ně obdivu. Považuje vedle toho starost o domácnost hluboko pod svou důstojností, vaření, uklízení, pečování o čistotu za zaměstnání naprosto nedůstojné.*“¹²⁵ Přitom péče o rodinu je podle Světlé důležitá pro zdraví i pro správný duševní vývoj rodiny. Žena, která se chce emancipovat, se na prvním místě musí oprostít od svých vlastních chyb.¹²⁶

V závěru své eseje Světlá reaguje na dobové kritické názory tří myslitelů - Rousseaua, Shopenhauera a Jeana Paula. Rousseau upírá ženám talent k čemukoli, talentované ženy jsou podle něj výjimkou. Světlá mu odpovídá, že naprosto stejné tvrzení lze vyslovit i o mužích. Shopenhauer zase tvrdí, že žena zatím nedokázala nic původního jak v literatuře, tak umění či vědě, její duše je jen pouhým odleskem mužské duše. Světlá na tento jeho výrok reaguje následovně: „*nemůžeme opomenouti, abychom filosofa našeho neupozornili jen na pouhou maličkost, totiž že kultura mužů čítá již tisíce a tisíce let a ženská že započne teprva teď. Mužům byl chrám věd dokořán otevřen, hanba a potupa stihla toho, kdo šel mimo; u ženy bylo však vzdělání výstředností jen trpěnou, touha po něm, vyšší snaha nectností.*“¹²⁷ Světlá také seznamuje čtenáře s výrokem německého spisovatele Jeana Paula: „Chce-li žena stát se hrdou, nechť se jen po světě

¹²⁴ SVĚTLÁ, K. O výchování ženy, s. 227 - 230. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí a drobné práce.*

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 236.

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 231 - 237.

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 239.

ohlédne, vše je dílo mužovo!“ Světlá mu odpovídá a tím končí svoji esej: „*A čí dílo jsi ty, slavný tvůrce Titanův, jenž sám jsi Titanem, čím bys byl a s tebou všechny ty skvělé a líbezné hvězdy na duševním obzoru národů, kdyby vás nebyla matka kolébala učíc vás při tom modlit se a milovat? Jak by byl vznikl ten svatý spanilý svět, jež jste vybudovali z červánků a blesků, z libodechu citů a paprsků měsíčních, aby v něm nabyla útulku duše unavená životem, kdyby vám nebyla při tom zářila krása žen a vás nebyly žehnaly nejsladší její slzy?!“¹²⁸*

4.1.2 Listy ženám o ženách

Listy ženám o ženách napsala Světlá roku 1867. Je zde už patrné, že spojuje ženskou emancipaci s emancipací národní. Světlá vyzývá všechny Čechy, aby bojovali za práva českého národa dobrou vůlí, snahou, svorností, vytrvalostí a obětavostí. Češi totiž jednají ze zvyku – chodí do německého divadla, kupují německou literaturu, místo aby se snažili o vlastní divadlo, do kterého by chodili a četli českou literaturu.¹²⁹ „*Chováme se velmi nepřiměřeně v ohledu národním. Jak by zobecněl náš jazyk, kdybychom se spravovali příkladem Němců, kteří třeba dobře po česku mluví, přec všude po německu vystupují, každého jen ve svém jazyku oslovují a v něm mu odpovídají, tvrdíce pak, poněvadž jim tyto urážky při setrnosti české projdou, že jim není v Čechách jazyk českého zapotřebí.*“¹³⁰

Světlá podotýká, že už se ozývají čeští muži, aby se ženy více zapojily do českého národního hnutí. Podle mužů je to vina žen, že se nevzmáhá česká literatura, umění a společenský život. Jedna skupina žen si myslí, že stačí, když dokáží plést, vařit a starat se o domácnost a děti; druhá skupina žen jsou zase emancipistky, které se vysmívají svým povinnostem. Ženy se brání, že příčinou je mužské sobectví, neboť muži chtějí po ženách jen péči a zábavu. Světlá ale upozorňuje, že je třeba, aby se ženy i muži spojili a bojovali za český národ.

Světlá se také vyslovuje k obvyklým výtkám vůči ženám. „*Nejvážnější výčitka, která se našim Češkám nyní činí, jest tedy lhostejnost ke všem vyšším životu zájmům, hlavně k literatuře. Musíme se vyznati, že máme pramálo důvodů po ruce k jejich ospravedlnění; netečnost ta jest mezi našimi dámami pravidlem,*

¹²⁸ SVĚTLÁ, K. O výchování ženy, s. 240. In: SVĚTLÁ, K. Z literárního soukromí a drobné práce.

¹²⁹ SVĚTLÁ, K. Listy ženám o ženách, s. 433 - 435. In: SVĚTLÁ, K. Z literárního soukromí I.

¹³⁰ Tamtéž, s. 435.

výjimky jsou převzácny."¹³¹ Světlá namítá, že muži jsou lhostejní, i když mají vyšší vzdělání a širší rozhled. Musí jim tedy být jasné, že ženám chybí vychování, následkem toho mají omezený úsudek. Světlá ženám navrhuje, aby změnilly tyto podmínky stejným úsilím a vytrvalostí, s jakými se na rodičích či manželích domáhají nových šatů či vybavení do domácnosti. „*Beze žertu! nepřejeme si skutečně více, než aby byla našim dámám dobrá kniha tak nevyhnutelně nutná, jak jim je teď například vlečka u šatů, již tak obětavě zametají pražské ulice. I radíme jim, aby snášely výčitky, jichž se obávají, až budou při čtení zastíženy, s takovým filosofickým poklidem, s jakým snášejí na ulici nepřilíš pochlebné o sobě úsudky okolojdoucích a přes dlouhý šat jejich klopotajících a padajících. Kam bychom se dostali za deset let, kdyby se zachovaly české dámy k radě naší!*"¹³²

Ženy se také podle Světlé nezajímají o literaturu kvůli předsudkům, které některé ženy samy hlásají – že literatura je pro ženy ztráta času, ohrožuje jejich mravnost a plete jim hlavu, protože je plná ideálů, vášně a nemravných zásad. K tomu Světlá podotýká, že kultura z nás dělá lidi, a je tedy třeba zajímat se nejen o hmotný prospěch, ale i o záležitosti srdce a pečovat o ně.¹³³ „*Jak horlivě domlouvá Goethe, aby nikdo nad pracemi důležitými a vážnými neopomenul aspoň několik minut denně s uvědoměním pohlédnutí na pěkný obraz neb naslouchati hezké písni či přečísti si zdařilou báseň, jinak že pocítí brzo na sobě neblahé v duševním ohledu toho následky.*"¹³⁴ Na této radě je podle Světlé vidět, jak důležitá je rovnováha mezi rozumem a citem.

Světlá připomíná, že ani věda nebyla v dřívějších dobách uznávána. I učenci dříve psali o škodlivosti vědy na lidskou povahu, kolik odporu a podezření se objevilo při novém vynálezu, kolik vědců trpělo a zemřelo ve jménu vědy. Věda ale zvítězila a nyní v ní každý hledá spasitelku. Světlá doufá, že zvítězí i literatura, která povznáší lidské duše a mravy a že bude stejně důležitá jako věda. Připouští, že je v literatuře málo kvalitních prací, ale namítá, že se tento jev vyskytuje i ve vědě nebo náboženství. Dále vyvrací, že by kniha, hlavně romány, mohly za zkaženost a neshody mezi lidmi. I v dobách, kdy knihy nebyly, se tyto nešvary

¹³¹ SVĚTLÁ, K. *Listy ženám o ženách*, s. 436. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I.*

¹³² *Tamtéž*, s. 437.

¹³³ *Tamtéž*, s. 436 – 438.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 438.

mezi lidmi vyskytovaly. Naopak knihy některé nešvary vymýtily. Světlá upozorňuje, že záleží na povaze člověka a nelze tedy obviňovat knihy.¹³⁵

Prostředkem k dosažení cíle je, jak Světlá emotivně uvádí, vášeň - kultura potřebuje vášně, jinak by vymizela, a zároveň má vášně šlechtit a povznášet. Nebýt vášně, rodiče by se nestarali o děti, nikdo by se nestaral o nemocné a chudé, nikdo by nebojoval za lidská práva a za svůj národ. Poučení i sebereflexi lze nalézt v knihách. *„Kdo skutečně hledá poučení, tomu musí býti právě vítáno, pojednává-li spisovatel o těchto pákách tolika skutků šlechetných i podlých, poukazuje-li nám k jich přehmatům, předvádí-li nám povahy, v nichž se nejostřeji zračí, přemýšlí-li před námi o jich záhadách, zkoumá-li přejemné nitky, z nichž je utkána naše duše, i upozorňuje-li nás na jisté, zdánlivě jen malicherné a nepatrné znaky v jednání lidském, v nichž mnohdy klíč k činům nejtajemnějším, nejméně pochopitelným.“*¹³⁶

Podle Světlé je zbytečné, aby se matky obávaly, že se dívkám dostanou do rukou nevhodné knihy, v nichž jsou vylíčeny stinné stránky člověka i společnosti. Je důležité si uvědomit, že pokud se dívka setká s něčím nepředvídatelným, nebude mít zkušenosti, aby předvídala následky. Proto je lepší, aby si dívka přečetla spis, v němž se setká s podobnou chybou, bídou či žalem a poznala příčiny a pohnutky, z nichž chyba vyplynula. Světlá ale uznává, že existují knihy, které jsou pro nezkušené dívky nevhodné. Spisovatel píšící romány ale předpokládá, že píše pro lidi dospělé a s vyvinutými mravy. Nevhodné jsou podle Světlé knihy, ve kterých spisovatel líčí hrozné situace a výjevy, jen aby pobavil čtenáře.¹³⁷

V závěru Světlá vyvrací, že by tento list směřoval proti praktičnosti. Naopak, vyjadřuje přání, aby každý člověk našel dobrou práci, která ho uživí. Taková ekonomická samostatnost je podmínkou lidské důstojnosti.¹³⁸

Z obou textů Světlé, které teď byly představeny, je patrné, že jako jedna z prvních žen aktivních v ženském hnutí, musela výchozích způsobem obhajovat

¹³⁵ SVĚTLÁ, K. *Listy ženám o ženách*, s. 439 - 440. In: SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí*

I.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 442.

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 443 - 444.

¹³⁸ *Tamtéž*, s. 446.

ženskou otázku a vyvracet mýty, které se jí týkaly. Oba vybrané texty jsou z roku 1867. V textu *O vychování ženy* Světlá vysvětluje důvody ženské emancipace a na příkladech ze zahraničí se snaží ukázat, že má pozitivní dopad na společnost. V dalším textu *Listy ženám o ženách* už je patrné, že spojuje ženskou otázku s otázkou národnostní. Také z textu vyplývá, že si uvědomovala důležitost literatury a literární gramotnosti v ženském hnutí.

4.2 Eliška Krásnohorská

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová, se narodila 18. 11. 1847 v pražské rodině. Jejím otcem byl Ondřej Pech, který pocházel z chudé mlynářské rodiny, ale pyšnil se titulem rytíř z Krásné Hory.¹³⁹ Ondřej Pech se oženil s Marií Svobodovou a měli spolu tři děti – Josefa, Karla a Marii, ale jeho mladá manželka bohužel zemřela. Druhou ženou Ondřeje Pecha se stala Dorota Vodvářková. Z jejich manželství se narodilo celkem pět dětí. Nejstarší byl syn Jindřich, který se stal učitelem hudby a komponistou. Druhý byl syn Adolf, který byl talentovaný malíř a založil v Českých Budějovicích fotografický závod. Třetí byla Juliana, která se provdala za hudebního skladatele Hynka Pallu v Plzni. Ondřej Pech nechal pro rozrůstající se rodinu postavit dům v Dominikánské ulici (dnešní Husova) na Starém Městě. Zde se manželům narodily ještě dvě dcery – Eliška, pokřtěná Alžběta Dorota, a nejmladší Dorota zvaná Bohdanka, která se narodila měsíc po otcově smrti. Ondřej Pech zemřel na cholera 13. 1. 1850.¹⁴⁰

Podle Vlašínové vyrůstala Krásnohorská v prostředí, kde se hodně mluvilo o kultuře.¹⁴¹ Josef z prvního Pechova manželství vystudoval medicínu, což ovlivnilo další členy rodiny. Jindřich studoval na technice, ale vyznal se i v matematice a filosofii. Krásnohorská měla dychtivou mysl, která v tomto

¹³⁹ „Pechové jablonečtí totiž neměli ani potuchy o rodovém rytířství, a teprve když otec můj nabyl v Praze pověsti, že vydělává slušné peníze, nalíčil na něj chytrák jakýsi jménem K..., jenž byl úředníkem guberniálního archivu, Istivou past, do které se mu podařilo lapiti též celou řadu občanů jiných jmen a rodů. Namluvil mu, že našel historické doklady, které ukazují na možnost pravdě podobnou, že starobylá rodina rytířů Pechů z Krásné Hory se po válkách náboženských usadila v Pojizeří, a že Pechové jablonečtí jsou jejími potomky, že k vyšetření jistoty ovšem by bylo třeba cest, mnohé práce a tudíž peněz [...] Otec můj uvěřil.“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí*, s. 12.

¹⁴⁰ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 11 – 12.

¹⁴¹ Otec Krásnohorské měl knihovnu, která byla k dispozici jeho dětem. Knihovna obsahovala díla autorů, jako byli například Tyl, Klicpera nebo Němcová. I po letech na ni Krásnohorská vzpomíná. „A přeče ty české knihy, které s láskou chystal svým dětem, tichou svou mluvou mi svědčí, že měl v srdci svém oltářček pro český svůj rod, pro jeho minulost i pro jeho nadějně se vzbouzející snahy osvětlové.“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí*, s. 16.

prostředí hodně pochytila. V 15 letech však u ní propukla nevléčitelná revmatická choroba zvaná hostec, která ji znetvořila klouby a způsobovala až nesnesitelné bolesti. Bratr Jindřich ji umožnil, aby se dostala mezi dívky, které se v neděli odpoledne scházely na hudebních besedách u Smetanů. Bedřicha Smetanu znala Krásnohorská už od dětství a díky Jindřichovu a Pallovu podání slyšela i některá jeho díla. V pouhých 17 letech ji Smetana dovolil přeložit německé texty Schumannových písní, které se zpívaly při setkáních. Krásnohorská totiž nesouhlasila s tím, aby zpívaly německy.¹⁴² *„Za týden přinesla překlad; Smetanovi se líbil. Začaly Schumanna nacvičovat v jejím českém znění. Většího uznání se jí nemohlo dostat. Zdálo se jí, že Smetana potvrdil, v co tajně už dávno doufala – že bude básnířkou. Ostatně jí to nad Schumannem řekla, spíše snad žertem, i spisovatelka Světlá, se kterou se u Smetany rovněž seznámila.”*¹⁴³

Podle Vlašínové setkávání s přáteli umožňovalo Krásnohorské prohloubit si vzdělání, protože v její době končilo dívčí vzdělání zhruba ve 12 letech.¹⁴⁴ Základní vzdělání získala Krásnohorská a její dvě sestry v soukromé škole manželů Svobodových, která měla dobrou pověst a byla pokládána za ústav vlastenecký, vhodný pro výchovu dívek a kterou navštěvovaly mimo jiné i dcera K. J. Erbena, neteře Františka L. Riegra, dcera Svatopluka Čecha nebo Zdeňka Havlíčková.¹⁴⁵ Učitel Svoboda byl první, kdo Krásnohorskou oslovoval českou podobou Eliška po vzoru Elišky Přemyslovny.¹⁴⁶ Také její sestra Dorota byla počestěna na Bohdanka.¹⁴⁷ *„Nedostatečnost školní výuky, kterou Krásnohorská poznala¹⁴⁸, a vědomí, že drtivá většina dívek nedostane ani to málo vzdělání jako ona, byly prvními praktickými poznatky o situaci ženy v tehdejší společnosti. Poznatky, které zapustily hluboké kořeny a měly se v budoucnu stát hnací silou*

¹⁴² BULÁNEK, F. D. *Žena jako meč*, s. 10 – 11.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 11.

¹⁴⁴ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 16 – 17.

¹⁴⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí*, s. 84.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 90.

¹⁴⁷ *„Jako já z Alžběty na Elišku byla i Dorinka panem Svobodou počestěna na Bohdanku; obě jsme si navždy ponechaly pěkná jména, které nám dal dobrý ten muž.”* In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí*, s. 95.

¹⁴⁸ *„Já - smíšek- jsem totiž mívala zlé noci, dusívala jsem vášnivý pláč v poduškách, potýkala jsem se s těžkou melancholií, ba i za dne jsem leckdy musila utéci do nejskrytějšího kouta a nepozorovaně se vyplakat, neboť mě soužila beznadějná touha: učit se! A před matkou, chraň Bůh! nesměla jsem se k bolesti té přiznat, právě poněvadž jsem ji zdědila po ní samé [...] I myslím, že toto sebepřemáhání a nedostatek tělesné práce byly vlastními příčinami mého brzkého onemocnění...”* In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Literární konfese*, s. 21.

Krásnohorské v jejím úsilí prosadit první české dívčí gymnázium a možnost vysokoškolského studia žen.”¹⁴⁹

Podle Vlašínové byl důležitým mezníkem pro Krásnohorskou rok 1863. V lednu 1863 byla poprvé pozvána do společnosti na domácí ples v domě Františka Ladislava Riegra. Ples Riegrových byl pro Krásnohorskou vstupem do uměleckého světa. Tady se Krásnohorská seznámila s nejpřednějšími osobnostmi českého kulturního, společenského a politického světa tehdejší Prahy, například s Františkem Palackým, Janem Evangelistou Purkyně, Vítězslavem Hálkem, Františkem Věnceslavem Jeřábkem. Riegrovi se dostal do ruky dopis Krásnohorské adresovaný jeho neteři Boženě a usoudil, že má Krásnohorská talent, tak na ni upozornil Hála a Světlou. Karolína Světlá se stala patronkou své budoucí následovnice v úsilí o vzdělání žen.¹⁵⁰ Vzápětí po tomto plese se začaly u Krásnohorské projevovat první příznaky vážné choroby.¹⁵¹

Podle Vlašínové má tvorba Krásnohorské dva rysy- vroucí, nesobecké vlastenectví spojené s životním optimismem a zároveň malou znalost života konkrétních lidí, kterou způsobila její bolestivá, nevyléčitelná nemoc. Její touha sloužit českým zájmům dala za vznik jejím nejlepším dílům a vedla k obhajobě našich lidových tradic, obhajobě husitství a národního obrození a hájení pokrokového kulturního dědictví (díla J. K. Tyla, Nerudy, Hála nebo Smetany aj.)¹⁵²

Krásnohorská ve svých mladých letech skládala verše v německém jazyce, což bylo zapříčiněno tím, že četla převážně v němčině. Když vypilovala skládání veršů v českém jazyce, odvážila se je ukázat roku 1863 Karolíně Světlé. Světlá některé její verše vybrala a poslala Hálkovi do jeho časopisu *Lumír*, kde téhož roku vyšly.¹⁵³ A tak v roce 1863 začala Krásnohorská poprvé publikovat své verše a stala se z ní Eliška Krásnohorská.¹⁵⁴ Roku 1871 vydává Krásnohorská svoji první sbírku *Z máje žití*, roku 1873 *Ze Šumavy*, v roce 1880 *K slovanskému jihu*,

¹⁴⁹ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 17.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 20 - 21.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 22.

¹⁵² PEŠAT, Z. *Předmluva*, s. 5. In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Výbor z díla I: Básně a libreta*.

¹⁵³ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Literární konfese*, s. 30 - 31.

¹⁵⁴ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 23. „Vymyšlené jméno již mám,” *pravila jsem*. „Bývala prý v Čechách rytířská rodina Pechů z Krásné Hory, a já, slychajíc o tom, napsala jsem leckdy ze žertu pod své verše: Eliška z Krásné Hory, nebo Eliška Krásnohorská.” In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí*, s. 144.

dále například *Vlaštovičky*, *Vlny v proudu* nebo *Letorosty* a další. Sbírnka *Z máje žití* vyšla ve třech vydáních a sbírka *Ze Šumavy* se dočkala dvou vydání.¹⁵⁵ Její první sbírka *Z máje žití* byla přijata nadšeně. V roce 1871 vyšla ve *Světózor* kritika Josefa Durdíka, ve které Krásnohorská jak chválit, tak i kritizoval. Lze se domnívat, že jeho kritika ovlivnila další poezii Krásnohorské.¹⁵⁶ Frabša ve svém spisu píše, že láska k vlasti je pro Krásnohorskou nade vše, proto i přírodní motiv vyzní u této spisovatelky vlastenecky. Celá její kniha *Ze Šumavy* je knihou krajinářské poezie, ale příroda zde vyznívá jako dekorace k vlasteneckému citu.¹⁵⁷ V této sbírce Krásnohorská zvolila téma konfrontace - člověk bojující sám o sebe v přírodě, Čech bojující o Šumavu s Němcem.¹⁵⁸

Kalivodová uvádí, že z publicistiky Krásnohorské lze vyčíst úctu k racionalitě a myšlení. Racionalita a myšlení jsou podle Krásnohorské důležité i pro poezii, což ovlivnilo její přístup k vlastní tvorbě. Pro Krásnohorskou není národní tvorba omezena hranicemi, což dokazuje její záliba v překládání od samého začátku její literární tvorby. Pro Krásnohorskou je překládání básnickým tvůrčím aktem.¹⁵⁹ Do dějin literatury se Krásnohorská zapsala právě překladem Byronova¹⁶⁰ díla *Childe-Haroldova pouť* a překladatelskou adaptací románu *Svéhlavička*.¹⁶¹ Ke svému překladu *Childe-Haroldovy pouti* napsala Krásnohorská předmluvu, ve které výklad Byrona ideově posunula. Podle Krásnohorské by bez Byrona nebylo Puškina či Lermontova. Dále autorka interpretuje Byronovu poezii jako svobodomyšlnou v kulturách, které zažívají národní nesvobodu. Jako spisovatelka žijící v jedné z těchto kultur pak Krásnohorská zdůrazňuje žurnalistickou političnost a polemičnost Byrona, který je jakýsi první mluvčí národů

¹⁵⁵ FRABŠA, F. S. *Eliška Krásnohorská: 18. XI. 1847-18. XI. 1917*, s. 13.

¹⁵⁶ „Přísně ji posoudil Josef Durdík, zarmoutiv mě odsouzením básně věnovací, nad níž se Světlá hněvivě rozplakala (následkem čehož jsem, Durdíkem uražena, při druhém vydání básně tu vynechala). Ale co mi Durdík vyčetl o formě básnické, přimělo mě k vnitřnímu slibu, že z mého péra již nevyjde ani jediný chromý verš a kulhavý rým. Dala jsem v tom Durdíkovi co nejuplněji za pravdu.“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Literární konfese*, s. 31.

¹⁵⁷ FRABŠA, F. S. *Eliška Krásnohorská: 18. XI. 1847-18. XI. 1917*, s. 9.

¹⁵⁸ KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*, s. 116.

¹⁵⁹ KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*, s. 119 - 120.

¹⁶⁰ „Hnětlo mě často již zaslechnuté tvrzení, žeť prý naprosto nemožno přeložiti do češtiny Byronovu Childe Haroldovu pouť, což mě pobuřovalo jako urážka českému jazyku učiněná, a kormoutilo mě též, že naše překlady z poesie Puškinovy téměř volají po překladech lepších.“ In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I*, s. 107.

¹⁶¹ KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*, s. 128.

žádajících svobodu.¹⁶² Kromě Byronova díla přeložila i od Mickiewicze epos *Pan Tadeáš*, Puškina - *Výbor menších básní*, *Některé básně rozpravné* a *Boris Godunov* a další. Krásnohorská psala i libreta ke Smetanovým operám - *Hubička*, *Tajemství*, *Čertova stěna*, a k operám Karla Bendla - *Lejla*, *Karel Škréta* a k Fibichově operě *Blaník*.¹⁶³

Krásnohorská se do dějin českého feminismu zapsala ojedinělým činem - založila první české dívčí gymnázium u nás. V roce 1890 bylo dívčí gymnázium Minerva otevřeno a do 1. ročníku se zapsalo 51 žákyň. V roce 1895 pak první maturitní zkoušku zvládlo 16 studentek Minervy. Od roku 1896 měly absolventky Minervy možnost navštěvovat přednášky na univerzitách jako hospitantky, což znamenalo, že musely mít souhlas vyučujícího.¹⁶⁴

Feminismus Krásnohorské lze označit jako femininní, kdy se ženy snaží stát rovnocennými partnerkami mužů. Krásnohorská zastávala názor, že pozice ženy se oslabuje tím, jak se žena prezentuje ve své tělesnosti. Obávala se, že ženy se ztotožní pouze s tělem a tím pádem bude slílit názor, že žena je „*fyzilogicky slaboduchá*“. Její obavy nebyly přehnané. Vědecké teorie se v její době právě snažily toto dokázat studiem ženské sexuality a psychologického a fyziologického ustrojení. S některými těmito teoriemi přicházely ženy samy. Krásnohorská se obávala, že vlivem modernizace tělesnosti se rozvine prostituce.¹⁶⁵ „*V 90. letech se ženské hnutí rozvinulo do mnoha různých proudů, ke slovu se dostávaly socialistky, přívrženkyne realismu a Masaryka, feministky typu Terézy Novákové, radikalizující se učitelky, a feministicky se aktivizovaly i umělkyně. Probíhala velká vnitřní diferenciacce. Ta našla svůj výraz ve sporech okolo prvního sjezdu československých žen, který se měl uskutečnit v roce 1896, ale nakonec se konal v květnu 1897. Na něm se vytvořil Ústřední spolek českých žen, který měl být zastřešující ženskou organizací. Krásnohorská vše počítávala jako oslabování zájmů žen a osobní prohru. Feminismus spjatý s ideou národa, či spíše o něj opřený, zaštitěný, nabýval konzervativního rázu nejen v pohledu*

¹⁶² KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*, s. 122.

¹⁶³ FRABŠA, F. S. *Eliška Krásnohorská: 18. XI. 1847-18. XI. 1917*, s. 14.

¹⁶⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 132.

¹⁶⁵ HECZKOVÁ, L. *Obavy Elišky Krásnohorské*, s. 87 - 88. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*.

literátů, pokrokových studentů a politiků, ale také v očích nově vzdělaných žen.“

¹⁶⁶ Je tedy zřejmé, že založení Minervy změnilo představy o ženě ve veřejném prostoru a změnilo sociální struktury. Cílů, které si Krásnohorská vytkla, bylo dosaženo jen zčásti. Vedení Minervy dbalo dodržování striktní morálky vázané na náboženství, apolitičnost a loajalitu. Od žaček se očekávalo vysoké nasazení a výsledky. Není divu, že si škola vysloužila kritiku ze strany pokrokářů, kteří jí vyčítali klerikalismus. Je třeba podotknout, že i některým dívkám pocházejícím z pokrokových rodin, připadala Minerva omezující a nemoderní. ¹⁶⁷

4.2.1 Ženská otázka u nás i jinde

V roce 1874 vyšel ve Vlčkově *Osvětě* článek *Ženská otázka u nás i jinde*. Vlček dal příležitost Karolíně Světlé, aby vysvětlila české inteligenci cíl a směřování ženského hnutí, ale Světlá dala článek napsat Krásnohorské. ¹⁶⁸ Krásnohorská v článku uvádí důvody vzniku ženské otázky a vysvětluje, o co vlastně v ženské otázce jde. Dále se zamýšlí nad výchovou a vzděláním, které se dostává dívkám v rakouské říši.

Krásnohorská hned v úvodu svého článku vyvrací myšlenku, že ženskou otázku vytvořily ženy, které touží po vzdělání a práci, hlavně ženy spisovatelky, a domněnku, že začátek ženské otázky souvisí se zahájením literární a umělecké produkce žen. To je podle Krásnohorské omyl. *„Literatura zaplavena diletantskými pokusy ženských per, které sice mohou (i u nás!) sloužiti za pádný důkaz, jak křiklavě vzdělání ducha ženského jest zanedbáno, uvádějíce nicméně otázku ženskou ad absurdum nejen u posměváčků ze řemesla, ale také u mnohých spravedlivějších posuzovatelů. Literární a umělecký diletantismus nemůže se nikde zameziti, tedy ani u ženštin [...] pak musí každý vzdělanec odsouditi počínání takové, a pravá poctivá snaha ženská nemůže dosti rozhorleně se*

¹⁶⁶ HECZKOVÁ, L. *Obavy Elišky Krásnohorské*, s. 97. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*.

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 97.

¹⁶⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhá kniha vzpomínek svazek I.*, s. 15 – 16. Není to ale jediný významnější článek týkající se ženské otázky. Krásnohorská byla velmi činná a za povšimnutí stojí i článek *Naše snaha*, který byl uveřejněn roku 1873 v časopisu *Svoboda. Politický časopis*. V něm podává podrobný obraz ekonomické situace různých vrstev společnosti, zdůrazňuje potřebu odborného vzdělání dívek a také nabízí řešení ženské otázky. Dalším rozsáhlejším textem, zabývajícím se ženskou problematikou, je *Ženská otázka česká* vydaná roku 1881, tedy v době, kdy už nebylo třeba obhajovat vznik a existenci dívčích škol, ale šlo o to umožnit ženám rovnocenné uplatnění na trhu práce. Krásnohorská se v tomto textu zaměřila především na konkurenceschopnost a nerovné platové podmínky žen a mužů. In: BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*.

ohraditi proti domnělé totožnosti s oním rejem osobní ctižádosti, vypínavosti a nevědomosti.“¹⁶⁹

Duševní zájmy jsou podle Krásnohorské vlastní celému lidstvu, umění a věda nedělá rozdíly mezi pohlavími. Odkazuje na Johna Stuarta Milla, který je také pro to, aby ženy měly právo dosáhnout stejného vzdělání jako muži. Ženská otázka ale není jen o duševním vývoji, „*snahy duševní mohou v sobě zahrnovati vždy jen část ženštin, a ženská otázka neměla by té životní síly, kterou má, kdy by nebyla vyrostla z potřeby všeobecnější. Je však otázkou nejen duševního ale především hmotného bytí či nebytí.*“¹⁷⁰ Krásnohorská předkládá statistické údaje, aby dokázala, že postavení žen nelze opominout, když ženy tvořily v její době celých 52% veškerého obyvatelstva v zemích koruny české. 204 474 žen tak nemohou najít manžela, protože o tolik ženy muže početně převyšují. Tyto ženy se o sebe budou muset postarat samy.

Krásnohorská zdůrazňuje, že umělé vychování je příčinou zmalátnělosti ženské povahy. Vychování mělo být nejpřednějším a nadějným heslem snah žen o změnu, přitom je jen zástěrkou k největšímu bezpráví páchané na ženách. Jménem výchovy bylo ženám mnoho odepřeno či podstrčeno, ale není to vina jednotlivce či společnosti, ale je to dědictví po několik tisíciletí. „*Co bídy, co žalu, co zoufalství, co hříchu a bludu splozeno onou velikou lží, která se nazývala vychováním žen! Co nadějí tu podřato, co práv lidských v prach pošlapáno, co srdcí zlomeno, co duší zhyzděno, co dobra i velikosti potlačeno v zárodku, co smutných i směsných karikatur naděláno tu z božských tvorů! Jak s duchem s povahou ženy hospodařeno, pro tj. jen jedno jméno: bezpříkladná lehkovážnost.*“¹⁷¹

Krásnohorská se zamýšlí nad tím, k čemu byly vlastně ženy vychovávány - k mateřství, výchově dětí, vedení domácnosti a v zámožných rodinách k dobročinnosti. Ale nejsou k těmto činnostem soustavně vychovávány na základě vědeckých poznatků. Pro ženy je vlastně vychovatelem sám život, důležité poznatky se žena dozvídá až v průběhu svého života a většinou až když už je

¹⁶⁹ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka u nás i jinde*. In: *Osvěta*. Praha: Václav Vlček, 1874, roč. 4, č. 1.

¹⁷⁰ *Tamtéž.*

¹⁷¹ *Tamtéž.*

pozdě. „Jestliže tedy ženám místo vychování dostalo se jen zanedbání i těch vědomostí, kterých jim třeba k dosažení koruny manželské a mateřské, nelze mysliti, že lépe postaráno jest o valný zástup oněch žen, pro něž koruna ta musí zůstatí pouhou vidinou. V Čechách již na každou třináctou ženu nedostává se muže. Vládnoucí ledabylost veřejná nedbala na potřebu jich vychování, zůstavujíc toto ledabylosti soukromé.“¹⁷² Rodiny ze střední vrstvy se podle Krásnohorské stydí dát dcery do učení, aby mohly pracovat kvůli živobytí. Naopak chudé rodiny zase posílají dcery do práce co nejdříve. A tak ženy vykonávají práce podřadné, málo placené, které nevyžadují žádné vzdělání.

Ženy, kterým není lhostejné jejich blaho, se začaly vlastní silou zasazovat o změny a začaly zakládat spolky. Krásnohorská zmiňuje Ženský výrobní spolek český v Praze, který se zaměřil na vzdělávání žen a zvyšování hodnoty ženské práce. Dále pak zmiňuje snahy žen o řešení ženské otázky v zahraničí. Například v Anglii se vláda i jednotlivci snaží pomoci ženám v oblasti vzdělání nebo průmyslu. Amerika zase otevřela univerzity ženám. V Itálii a Francii se ujímají myšlenky o duševní samostatnosti žen. V Německu a Rakousku se, stejně jako u nás, objevují ženské spolky jako hlavní prostředek k pokroku. Ženy si musí zakládat spolkové školy, kdežto školy pro chlapce spravuje stát. Ženské školy jsou závislé na dobrovolných příspěvcích. Krásnohorská pak uvádí konkrétní spolky v různých zemích a o co se tyto spolky zasloužily. Na posledních několika stránkách své úvahy pak autorka vyzdvihuje činnost a zásluhy Ženského výrobního spolku v Praze. Její úvaha končí přáním, aby každá česká žena se snažila „*podobati se bytosti té velebné, již nám obraznost předků za vzor zůstavila!*“¹⁷³

4.2.2 Ženská otázka česká

Důležitým příspěvkem Krásnohorské je spis *Ženská otázka česká*, vydaná v roce 1881. Krásnohorská v tomto spise výrazněji zohledňuje národnostní otázku než Světlá ve svých statích, a zdůrazňuje, že pouze vzdělaná žena může pomoci v národním hnutí. Upozorňuje však na to, že role žen je v národním hnutí často na

¹⁷² KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka u nás i jinde*. In: *Osvěta*. Praha: Václav Vlček, 1874, roč. 4, č. 2.

¹⁷³ *Tamtéž*.

úkor cílů a zájmů ženského hnutí. Hned v úvodu uvádí, že je třeba v emancipačním úsilí i pomoci osvícených mužů - zákonodárců, spisovatelů a mužů v parlamentu.

Co je vlastně obsahem ženské otázky? Podle Krásnohorské je složitě na tuto otázku odpovědět tak, aby to platilo pro všechny národy v minulosti i její době. Počátek a příčiny ženské otázky lze nalézt už v nejstarších právech a obyčejích. Už v Bibli nalezneme, jak se staří Židé směli a chovali k ženám. Z historie lze vyčíst, jak se lišilo postavení žen. Čím vyšší byla zákonná ochrana ženy a rovnější postavení k mužům jí náleželo, tím pokročilejší a vzdělanější byl národ. „*Jest-li toto měřítko pravé, tož náleželi by dávní pohanští Čechové mezi nejvzdělanější staré národy. V nejstarších našich pověstech není žádné památky o nějakém útisku, o nějaké podřízenosti ženy; naopak žena česká jest v dávných těch zvěstech panovnicí vznešenou a spravedlivou, věstkyní moudrou a šlechetnou, jest znatelkou tajemných sil přírodních, léčitelkou trpících a kněžkou, která u oltářů posvátných přímo s bohy se stýká.*”¹⁷⁴ Báje jsou sice báje, ale přece musely vzniknout ze skutečného smýšlení, a jsou proto důkazem, že český lid měl v minulosti ženy v úctě a že nebyl problém, aby ženy schopné stály v čele národa. „*Nebylo mezi starými Čechy patrně té uštěpačnosti, která nyní tak ráda nad ženami se vypíná jako nade tvory od přirození hloupými a k porozumění vážným věcem neschopnými, jako by byly na věčné časy jen k tomu dobré, aby vařily a hospodařily [...] Nikdež nenacházíme u starých Čechů opovrhování ženským duchem ani pochybování o statečnosti ženské povahy.*”¹⁷⁵ České dějiny jsou plné svědectví o tom, že ženám nebyly upřeny snahy bojovat o český národ.

A v čem spočívá ženská otázka u nás? Podle Krásnohorské ženská otázka souvisí s národnostní otázkou. „*Ženská otázka česká musí spočívatí ve snaze, aby národ český, jenž o samo své trvání nečetnými svými zástupy dosud zápasí s ohromnou přesilou četnějších protivníků, v ženách svých si vychoval a získal opět statečné, vydatné účastnice svých velikých úkolů a nejvyšších snah, a ženy české aby i v dějinách národa znovuzrozeného to významné místo zaujaly, na jakém nám je ukazují nejstarší památky a dějiny naše.[...] Nebudiž tedy odstrkována ani ženská dobrá vůle, potlačována ani ženská schopnost, ale budtež*

¹⁷⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 4.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, s. 5.

*povzbuzeny, vycvičeny a k činnosti připuštěny jménem lidského práva i národního prospěchu.*¹⁷⁶ Krásnohorská velmi kritizuje české matky, že nevedou své děti k vlastenectví. Pokud mají být české ženy užitečné v národnostní otázce, je důležité, aby to byly samy ženy, které se zapojí do řešení ženské otázky. Ženám, které se zapojily do řešení této otázky, se posměšně říkalo „*emancipistky*“.¹⁷⁷ Tak se angažovaným ženám říkalo jen do doby, než posměváčkové pocítili blahodárné změny na vlastní rodině. Přestalo se věřit, že ženy, které se angažují v ženské otázce, se chtějí jen po mužsku bavit, kouřit, vyhnout se rodinným a společenským povinnostem.¹⁷⁸

A jaké jsou tedy cíle a prostředky ženské otázky? Jak už bylo řečeno, ženská otázka podle Krásnohorské souvisí s občanským životem vzdělaných národů. Souvisí i s otázkou dělnickou, protože dělníci také museli usilovat o svá základní práva a lepší vzdělanost jim poskytla lepší poznání i prostředky. Jako se osamostatnila dělnická otázka, dostala se do popředí ženská otázka. Vznik ženské otázky klade autorka do Anglie a Francie, ale ani v těchto zemích není postavení ženy nejlepší. Připomíná, že Anglie, která zažila nejslavnější dobu pod vládou žen, zdědila ze své minulosti zákon o postavení ženy v manželství, který kritizuje i John Stuart Mill, „*muž mírného ducha a rozvážného soudu, nemohl ho poronati se žádným jiným poměrem na světě, nežli s nelidským osudem černých otroků, na milost' a nemilost' zaprodaných svým pánům na plantážích amerických. Práví, že žádná služebnost' evropská nerovná se jhu, jakéž zákon ukládá i nejvznešenější manželce v Anglii [...] provdaná žena že jest pánu svému podrobena do smrti, bez naděje, že by mu mohla uniknouti.*“¹⁷⁹ Jak už bylo řečeno, ženská otázka souvisí s otázkou dělnickou, která vyplynula z neúnosných podmínek dělnic, kdy těhotná dělnice či dělnice po porodu nemá žádnou ochranu a možnost se fyzicky zotavit či šetřit. Dále Krásnohorská upozorňuje na to, že v mnohých případech ženy dostávají zapláceno méně než muži za stejnou práci. Jako konkrétní příklad uvádí postavení učitelek, po kterých jsou žádány stejné znalosti, jako musí mít muži, ale muži prý mají větší životní potřeby a proto by měli mít vyšší plat než ženy. Podle Krásnohorské je ale otázka, zda mají ženy mít

¹⁷⁶ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 6 - 7.

¹⁷⁷ *Tamtéž*, s. 9.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 3 – 9.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 11.

stejný plat jako muži, složitá a přenechává odpověď na odbornících z oboru „fyziologie“.¹⁸⁰

Ženská otázka je podle Krásnohorské nejdůležitější pro ženy ze středních vrstev, protože chudé ženy jsou zvyklé pracovat a bohaté ženy se zase o svoje živobytí starat nikdy nemusely. Právě ženy ze středních vrstev díky průmyslové revoluci najednou získaly více volného času, a buď zahálely doma, nebo opouštěly domovy za prací. Tím, že se některé výrobky, které si dříve vyráběly ženy samy, začaly vyrábět průmyslově, začaly se ženám zvyšovat náklady na chod domácnosti. Průmyslovou výrobou se snížila cena ženské práce, a tak vdovy, manželky a dívky ze „*slušných rodin*“ se ocitly na pokraji bídy. Tak vznikl proletariát středních tříd. Krásnohorská připomíná objevující se výčitky, že ženská otázka nutí ženy opouštět domácnosti a rodiny a odcházet za prací.¹⁸¹ Krásnohorská to vyvrací a poukazuje na zkušenosti ze zahraničí, „*v zemích, kde ženská otázka nejvíce pokročila a kde spolky ženské, štedří jednotlivci a vlády k průmyslu, k obchodu, k povoláním úředním i vědeckým ženy školami odchovávají a v životě připouštějí, tam též nacházíme nejvyvinutější snahu, aby ženy i pro domácnost a k povinnostem svým rodinným co možná řádně i vážně byly vychovány, k čemuž působí četné školy pro hospodyně domácí i venkovské, školy kuchařské, ba i školy pro pradelny, pro služby atd.*“¹⁸²

Krásnohorská také kritizuje konzervativnost českých hospodyň, protože odmítají nové poznatky, které se zavádějí do vzdělání i do domácích činností, a raději se drží svých osvědčených zkušeností zděděných po svých matkách a babičkách. Tyto hospodyně nevidí, že by jim tyto „*novoty*“ mohly usnadnit práci a rozšířit obzor. Krásnohorská zdůrazňuje potřebu, aby se dívkám v obecných školách vštěpovaly znalosti a vědomosti, které budou potřebovat pro svůj další život. Mělo by se dbát i na řádnou výchovu v oblasti zdraví. Dívky jsou do značné míry závislé na své rodině, která sama nemá peníze na jejich věno, a tak je potřeba, aby si dívka vydělávala sama, ale k tomu je třeba určitého vzdělání. Pak se stane, že dívka umí ode všeho trochu, ale nic důkladně a tak si nemůže říci o více peněz za svoji dobře odvedenou práci. Je třeba, aby se v české společnosti

¹⁸⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 9 – 17.

¹⁸¹ *Tamtéž*, s. 18 – 20.

¹⁸² *Tamtéž*, s. 20 – 21.

změnilo myšlení, jako například v Anglii, Americe, Francii, Rusku či Švýcarsku, které učinily potřebné kroky v otázce ženské vzdělanosti.¹⁸³

Krásnohorská ve svém spisu připomíná spolkovou činnost českých žen, která se u nás rozvíjí. Jako příklad uvádí Ženský výrobní spolek v Praze, jako spolek vlastenecký, největší a nejpopulárnější.¹⁸⁴ Nejen spolky, ale i města už činí první kroky k lepšímu vzdělání žen, „*obec nákladným zřízením vyšší dívčí školy pražské, dle jejíhož příkladu jiná města česká podobné ústavy zakládala, a stát českým ústavem ku vzdělání učitelek.*“¹⁸⁵ Je jen otázkou času, kdy se začne řešit i otázka studia žen na univerzitách. Proto už dopředu všem odpůrcům Krásnohorská vzkazuje, aby si vzpomněli, jak usilovali o českou univerzitu a jakých prostředků užili. A stejně neúčinné zbraně teď používají muži proti ženám, jaké měli Němci proti Čechům.¹⁸⁶ „*Upírává se ženám nejpřirozenější právo lidské, právo k volnému sebe určení a k samostatnosti, tak jako se odpírává celým vrstvám lidu, ba celým národům ku svobodě prý nedospělým, nedovzdělaným, nenadaným.*“¹⁸⁷ Zde je vidět, že ženskou otázku opět klade na roveň národnostní otázce.

Krásnohorská ve svém textu také odsuzuje uzavření sňatku jen za vidinou finančního zabezpečení ženy a obohacení muže ženiným věnem. Takový sňatek označuje za koupi před oltářem. „*Ženská otázka chrání ženu svobodnou, aby prospívajíc sobě samé i svým bližním nemusila zadati svou ruku chtivě pro peníz, jinak než z náklonnosti nezištné, i chrání tím důstojnost manželství i posvátnost rodinného života.*“¹⁸⁸ Právě vzdělání je prostředkem, který umožní ženě získat si respekt manžela, navíc bude lepší vychovatelkou dětí a lepší ochránkyní a vůdkyní domácnosti. „*Veškerým naším životem rodinným, společenským a veřejným kéž proniknou pravé, osvícené zásady o výchování a úkolu ženy, a hlavně budiž každý z nás si stále vědom, jak velice třeba přičinit se o to, aby na nejlepší svůj význam, dospěla žena česká v českém národě.*“¹⁸⁹

¹⁸³ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 21 - 24.

¹⁸⁴ *Tamtéž*, s. 26.

¹⁸⁵ *Tamtéž*, s. 26.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, s. 27 - 28.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 28.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, s. 29.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 30.

Na závěr Krásnohorská vyslovuje přání i žádost, aby bylo všem nadaným ženám umožněno odpovídající vzdělání. Jen dostatečným vzděláním lze docílit toho, že příští generace budou vzdělané a národně uvědomělé, protože jen vzdělaná a národně uvědomělá žena je dokáže vychovat. Je to právě žena, která je první vychovatelkou dítěte, proto je třeba ženy podporovat, aby byly uvědomělé, nezávislé a osvícené a dokázaly vychovat pravé české vlastence.¹⁹⁰

4.2.3 Ženské listy

Krásnohorská v duchu své snahy změnit sociální postavení dívek a žen vedla časopis *Ženské listy*. Tento časopis měl být nejen prostorem, kde mohly ženy hovořit o svých problémech, ale měl i dívky a ženy vychovávat a vzdělávat je v různých oborech díky pečlivě vybraným otiskovaným příspěvkům. Sama Krásnohorská psala mnoho článků, kterými se snažila české ženy „probudit“.

*„Ženské listy byly původně měsíční přílohou ke Květům, kterou se jal vydávati Dr. Julius Grégr, tento muž nelíčeně svobodomyšlný a zpátečnických předsudků opravdu prostý. Mám za to, že tak učinil na podnět Karolíny Světlé, když r. 1871 založila Výrobní spolek.“*¹⁹¹ Když byly Květy postoupeny vydavatelství Světozoru, kvůli nepřízni čtenářů, pokusil se knihkupec F. A. Urbánek *Ženské listy* osamostatnit. Vydával je na své náklady jednou za měsíc za pomoci Věnceslavy Lužické - Srbové v letech 1873 a 1874. Od roku 1875 pak přešly *Ženské listy* v náklad a majetek Ženského výrobního spolku českého a odpovědnou redaktorkou se stala Krásnohorská.¹⁹²

Od roku 1873 byl tedy nakladatelem F. A. Urbánek, který byl příznivcem ženského vzdělání a osvěty. První samostatný ročník pod vedením Věnceslavy Lužické - Srbové se od původní podoby časopis příliš nelišil. V časopisu se otiskovala beletrie, cestopisy a naučné články a zprávy o pokroku ženského hnutí. Z časopisu byla vyloučena politika, protože byla považována za nevhodnou pro ženský časopis. Od pátého čísla druhého ročníku se změnil charakter Ženských listů, protože se změnila redakce. Časopis se více zaměřil na vzdělání a spolkovou činnost; vznikly nové rubriky - *Mravní vůdce*, *Kronika ženských*

¹⁹⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*, s. 29 - 32.

¹⁹¹ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 16.

¹⁹² *Tamtéž*, s. 16.

pokroků, Literatura, Mravní zásady a Dopisy. Časopis od této chvíle je vědecky, liberálně a antiklerikálně zaměřen.¹⁹³

Krásnohorská se stala šéfredaktorkou tohoto časopisu díky Karolíně Světlé. V roce 1874 vydal Vlček ve své *Osvětě* článek od Krásnohorské *Ženská otázka u nás i jinde*. Václav Vlček totiž oceňoval význam Ženského výrobního spolku, a tak vybídl jeho tvůrkyni Světlou, aby napsala článek o ženském hnutí, o jeho směru a cíli. Světlá dala článek napsat Krásnohorské, kterou to zaskočilo, protože o ženské otázce mnoho nevěděla. Světlá jí dala materiál, že kterého Krásnohorská čerpala. „Článek Světlou dokonale uspokojil, i myslím, že se stal hlavní příčinou jejího rozhodnutí, abych redigovala *Ženské Listy*, když mladý tento měsíčník v květnu r. 1874 odevzdán byl Ženskému výrobnímu spolku.”¹⁹⁴ Díky tomuto článku si Krásnohorská uvědomila své nedostatečné vědomosti a znalosti o ženské otázce, a tak jela do Prahy za Světlou s úmyslem, že udělá vše, aby *Ženské listy* byly předány Sofii Podlipské.¹⁹⁵

Časopis měl být prostorem, kde by ženy hovořily o svých problémech veřejně¹⁹⁶ a v českém jazyce. Krásnohorská vytvořila časopis, který měl pěstovat vkus a vzdělanost žen, měl přinášet informace z ženského filantropického, emancipačního a spolkového hnutí.¹⁹⁷ V tomto časopisu neměla být otiskována

¹⁹³ HECZKOVÁ, L. *První léta časopisu Ženské Listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?* s. 324 - 325. In: *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*.

¹⁹⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 15.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 16. „Avšak týž článek, jehož předpravou jsem nabyla pojmu, jak širými rozmachy již tehdy v Americe i v Evropě postupovalo ženské hnutí, dal mi pocítiti celý nedostatek vědomostí odborných, kterých by právě k vedení ženského časopisu bylo třeba. Z této příčiny mne děsilo laskavé přečeňování, kterým Světlá mé schopnosti zveličovala [...] přece jsem přijela do Prahy s tajným úmyslem, že vše, co jen možného, učiním, aby *Ženské Listy* nebyly odevzdány mně, nýbrž Sofii Podlipské.” In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.*, s. 15 – 16.

¹⁹⁶ Například bylo Výborem českých učitelk v Praze sepsáno *Provolání k učitelkám československým v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, kde se řešila situace učitelk, které ztratily rodinu, která se o ně starala. Bylo třeba zřídit útulek pro staré nebo kvůli nemoci nezaměstnané učitelky, a tak při příležitosti jubilea Františka Josefa I. byla zřízena sbírka pro vybudování útulku. In: *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1888, roč. 16, č. 8.

¹⁹⁷ Od dubna 1861 se začal vycházet vůbec první ženský časopis u nás, čtrnáctideník *Lada*, s podtitulem *Belletristický a modní časopis*. Tento časopis byl určen ženám, ale orientoval se na kulturní a společenské události, dále se v něm byly uveřejňovány básnické a prozaické příspěvky a naučné články. Zajímavou rubrikou *Lady* byla *Feuilleton*, která zabírala téměř polovinu časopisu. V této rubrice se připomínaly důležité společenské a kulturní události, novinky z oblasti školství a obsahovala i křížovky a rébusy. Ryze ženskou částí *Lady* pak byla Praktická část, která obsahovala rady pro domácnost, kuchařské recepty, vzory stříhů a výšivek a Modní list, který zachycoval dobové módní oblečení. Od *Ženských listů* se *Lada* lišila propracovanější grafikou, což si vyžadovalo opakované zvyšování ceny časopisu (roční předplatné *Ženských listů* stálo 2 zlaté

beletrie, aby se posílil vzdělávací charakter časopisu. Měl také vhodnou formou přinášet články o české vědě a kultuře.¹⁹⁸ „*Snažíc se od počátku, abych vedla Ženské listy směrem určitým a správným, chtěla jsem především odvádět ženskou mysl od obvyklé povrchnosti, pěstované nerozumnou výchovou, k hlubší opravdovosti pojmů o povinnostech k rodině a k národu, o důležitosti vzdělání, o nezbytnosti a čestném významu práce, uznala jsem za nutno upozorňovat též na dobrý způsob i výběr četby, chtějíc, aby čtenářky knih nečetly jen naplano, nýbrž aby při četbě myslily, rozvažovaly a posuzovaly. V té snaze jala jsem se posuzovati nové knihy sama, i zahájila jsem v Ženských listech literární rubriku, která - jako Ženské listy vůbec - vzbuzovala více pozornosti u mužů než u našich paní a slečen.*“¹⁹⁹

Krásnohorská chtěla vyřešit sociální postavení žen a jejich vzdělání. Dosažení těchto cílů spočívalo ve dvou etapách - první spočívala ve zřízení střední školy a vyvrcholila založením Minervy a druhá etapa spočívala ve vybojování vysokoškolského vzdělání pro ženy. V duchu tohoto svého programu pak Krásnohorská pracovala ve Výrobním spolku a především jako redaktorka *Ženských listů* (celých 35 let); po celou dobu vychovávala a probouzela české ženy mnoha články²⁰⁰, které uveřejňovala jak pod svým jménem, tak pod pseudonymy (například Viola Tomanová, Marie Čadská, Tetka z Tetína, Eda Maxová, Bětka Rozmarná, Jaromír Zlonický, Barbora Míčková, Růžena Volná, Klára Baldová, Vojtěška Vsetečková atd.).²⁰¹ Do časopisu psala recenze, referáty a články o soudobé české literatuře, divadlu, hudbě, četbě. *Ženské listy* vycházely jednou za měsíc vždy k prvnímu dni měsíce. Kromě článků o ženské otázce

včetně poštovního, roční předplatné *Lady* vyšlo nejprve na 4,80 zlatých a pak až 8 zlatých). In: BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 35 - 36.

¹⁹⁸ HECZKOVÁ, L. *Píšíci Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 63 - 64.

¹⁹⁹ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Literární konfese*, s. 53

²⁰⁰ Například v roce 1890 vyšel článek od Krásnohorské s názvem *Znatelkám cizích jazyků*. Článek je určen dívkám, které se učí cizím jazykům jako prostředek ke vzdělání a příjemnému zaměstnání ducha a vyplnění času a které se obávají, že své znalosti jazyků zapomenou, protože nemají příležitost jazyky používat. Krásnohorská dívkám navrhuje, aby se z nich staly tlumočnice a rozšiřovaly povědomí o českém národě. Podle Krásnohorské to není práce složitá, stačí k ní jen láska k vlasti. Krásnohorská zmiňuje jubilejní zemskou výstavu, kde si nás zajisté cizinci všimne. A to je příležitost pro ženy ovládající cizí jazyky, stanou se průvodkyněmi cizinců a prostřednicemi mezi našimi a zahraničními spolky a hnutími. Krásnohorská také připomíná první české dívčí gymnázium, které svou výukou v českém jazyce zvyšuje prestiž češtiny a nutí poněmčelé české dívky učit se a mluvit česky. In: *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 12.

²⁰¹ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 35 - 36.

v časopisu vycházely povídky na pokračování, cestopisné črty, dopisy čtenářek i čtenářů, pravidelně se uveřejňovaly zprávy spolkové a školní a pravidelná rubrika *Literatura a umění*. Na zadní straně titulního listu se uveřejňovaly přehledy a seznamy členských příspěvků za minulý rok.²⁰²

Například v roce 1890 vycházel článek na pokračování od Bohuslavy Sokolové s názvem *Jaké péče dostává se u nás duševnímu nadání žen*. V jednom z pokračování tohoto článku Sokolová píše, že „*snaha po samostatnosti žen nevznikla z rozmarů, jak říkává se, několika výstředních žen, ona vyplynula z usilovné potřeby rodin, tedy společnosti veškeré, a nerozuměti jí může jen soupeřivé sobectví.*“²⁰³ Pokud je dívka nadaná a učí se dobře, snaží se jí rodina najít zaměstnání, které jí zabezpečí dobrý život. Učitelství, účetnictví nebo poštovníctví jsou nejčastější obory, kde dívky nalézaly uplatnění. Sokolová upozorňuje, že v Čechách jsou pouze tři ústavy (dva v Praze a jeden v Brně), které by mohly šikovné dívky navštěvovat, což je problém, protože dívek je hodně a škol málo. Přitom by bylo vzdělaných učitelek potřeba. Ale v zahraničí už se situace zlepšuje. „*Jsou u nás poměry přesmutné. V Anglii, ve Francii, zvláště ale na Rusi a v Americe otevřely se ženám dráhy mnohé; ženy mohou býti učitelkami na všech školách, na obecných, na středních i na vysokých, ženy mohou státi se lékařkami, advokátkami - i domohly se na mnoze již velikých úspěchů, u nás je přístup ženám uvolněn toliko ku dráze učitelské, a tu ještě jest jim snáseti nepřejnosti a závisti.*“²⁰⁴ Dívky ve čtrnácti letech dosáhnou všechny stejného vzdělání bez ohledu na to, zda pochází z chudé či bohaté rodiny. Jejich osud se liší až později. „*Dívka chudičká účastní se hned práce nejpřísnější - dívka bohatá stává se pojednou paní dlouhého času. Část jeho věnuje se ve většině rodin přípravě důkladné v domácím hospodářství a v pracích domácích, valná část času zbývá dívce k volnému užití a část věnuje se dalšímu vzdělání.*“²⁰⁵

V Ženských listech také vycházely články k jubileím významných osobností. Roku 1890 vyšla oslavnou báseň a článek k 60. narozeninám Karolíny Světlé, které napsala Eliška Krásnohorská. V článku Krásnohorská vyzdvihuje činnost Světlé v ženském hnutí. „*Ženský typus jest vrcholem veškeré tvorby Karolíny*

²⁰² VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*, s. 36 - 37.

²⁰³ *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 2.

²⁰⁴ *Tamtéž*.

²⁰⁵ *Tamtéž*.

Světlé; ženská bytost' jest nejvlastnějším předmětem jejího pronikavého studia. V každém díle jejím vyniká původní charakter ženský na prvním místě; všude zajímavá, neobyčejná žena zasahuje s největším důrazem v události.“²⁰⁶ Světlá dokázala ženu vylíčit jako dobrou, ale i jako špatnou bytost, a dokázala vysvětlit význam žen, její schopnosti, sílu a myšlení. „*Světlá odhalila bez milosrdenství na mnohé stránce spisů svých zlo, jehož jest žena buď obětí, buď původkyní, a že s přímostí vždy ukázala na pramen toho zla, jest zásluhou, která nikdy umenšena nebude, i když nastanou bohdá doby šťastnější, kdy se vyrovnají mnohé neshody v společnosti lidské a také i neshoda ta, vyplývající ze starého předsudku, že ženě nenáleží v tvorstvu to místo vynikající a přední jako samojedinému muži.*“²⁰⁷ Dále Krásnohorská připomíná Ženský výrobní spolek český, který Světlá založila a který je největším ženským ústavem u nás.²⁰⁸

4.3 Teréza Nováková

Teréza Nováková se narodila 31. 7. 1853 v Praze manželům Lanhausovým jako prvorozené dítě. Byla vychovávána v česko-německé rodině, její otec František byl uvědomělým vlastencem, matka Arnoštka byla Němka, ale české emancipační snahy podporovala. Až do svých 4 let uměla Teréza mluvit pouze německy, češtinu ji začal učit až její otec. V 5 letech onemocněla spálou, její následky v podobě ušní choroby ji pak trápily celé dospívání.²⁰⁹

V 6 letech začala navštěvovat vzdělávací ústav Františky Svatavy Amerlingové, kam docházela až do roku 1868. Následek spály, ušní choroba jí však často nutila zanedbávat výuku, a proto ještě v průběhu roku 1869 navštěvovala tento ústav a doučovala se tu francouzštině a ručním pracím. Na raný vývoj jejího vlasteneckého cítění vliv kromě jejího otce Františka a jeho přítele Gustava Pflögera Moravského i učitel H. V. Tůma, který přednášel svým žáčkám o české literatuře a nabádal je k její četbě. Byl to také on, kdo seznámil Novákovou s jejím budoucím manželem Josefem Novákem. Roku 1865 začala navštěvovat Sokola, kde se seznámila s osobnostmi českého národního a

²⁰⁶ *Ženské listy*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 3.

²⁰⁷ *Tamtéž*.

²⁰⁸ *Tamtéž*.

²⁰⁹ NOVÁKOVÁ, T. *Roztroušené kapitoly*, s. 7.

emancipačního hnutí (Miroslav Tyrš, Klemeňa Hanušová atd.). Bylo zvykem nechat děti z českých rodin cvičit v Sokolu.²¹⁰

V roce 1874 se zasnoubila s dr. Josefem Novákem a o dva roky později se vzali. Po svatbě se manželé Novákové přestěhovali z Prahy do Litomyšle, kde dr. Novák získal místo profesora na tamním gymnáziu. V novém městě si musela Nováková zvykat, protože Litomyšl byla ve svém vývoji o několik let pozadu za Prahou. V Litomyšli nakonec zůstala celých 19 let, seznámila se zde s místními obyvateli, kteří se spolu s obyvateli širšího okolí východních Čech pak stali ústředními postavami jejích nejoceňovanějších děl.²¹¹ Po vzoru Karolíny Světlé²¹² se Nováková soustředila na lidovou kulturu. Své národopisné práce publikovala v časopisech *Domáci hospodyně*, *Český lid* a *Jitřenka*. Roku 1890 vychází její první rozsáhlejší práce z prostředí východních Čech - *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*. „*Litomyšlské aktivity Novákové byly víceméně osvětové. První publikovanou prací byla přednáška O životě a působení M. D. Rettigové (1885), na kterou navázala i svou spolkovou a vzdělávací činností. Předsedala Spolku paní a dívek českých (založila ho v roce 1885), pořádala přednášky (mezi lety 1885 a 1895 jich bylo dvaadvacet), budovala knihovnu.*“²¹³ Právě v Litomyšli se formoval feministický liberalismus Novákové. Pro svoje názory našla oporu v J. S. Millovi a v Ibsenových obrazech žen, které pro ni byly vzory nové ženy. Podobně jako Mill i Nováková považovala společnost, kde se nemůže žena realizovat za přežitek. Právní a společenské osvobození ženy by se mělo uskutečňovat ne ze sobeckosti, ale ze smyslu pro spravedlnost a pravdu. Její feminismus byl po celý její život spjat s národním hnutím. Zkušenost s podrobením vlastního národa totiž může podle Novákové usnadnit českým ženám pochopit situaci a pocity utlačované skupiny lidí. Po odchodu z Litomyšle se feminismus Novákové stává radikálnější, je otevřenější v sociální kritice a důraznější i v požadavcích na volební právo, celibát nebo vyšší mzdy žen. Její články z posledních let jejího života pro časopis *Přehled* z oblasti politiky, vzdělání a etiky

²¹⁰ ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Teréza Nováková*, s. 11 - 13.

²¹¹ NOVÁKOVÁ, T. *Roztroušené kapitoly*, s. 8.

²¹² V roce 1883 napsala Nováková Karolíně Světlé první zachovaný dopis. Světlé si velice vážila a považovala ji za svůj vzor. V dopisu reagovala na výzvu Světlé k literární činnosti. Nováková tehdy měla v Litomyšli přednášku o Světlé a svůj příspěvek nabídla časopisu *Jitřenka*. Světlá ji odepsala, a tak začalo jejich přátelství. In: ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Teréza Nováková*, s. 43 - 44.

²¹³ HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 168.

jsou jedny z nejkritičtějších a nejotevřenějších, jaké byly v českém ženském hnutí napsány.²¹⁴

Do literatury vstoupila novelami, v nichž líčí bolestné osudy žen, které hledají uprostřed nechápající společnosti mravní sebeurčení - *Z naší národní společnosti* (1887), *Z měst a ze samot* (1890). Do okolí Litomyšle situovala svoje nejvýznamnější romány - *Jan Jílek* (1904), *Jiří Šmatlán* (1906), *Na Librově gruntě* (1907), *Děti čistého živého* (1909) či *Drašar* (1910), ale také velkou část svých povídek, například *Halouzky*, *Drobová polévka*, *Na faře*, *Dvě stařenky* atd. Hrdinové jejích románů jsou vyobrazeni na reálných základech. Čerpala jednak ze setkání s místními pamětníky, neboť ve svých dílech mapovala události z nedávné minulosti, tak i z dobových dokumentů, které zachycovaly život místních lidí.²¹⁵

Nováková byla činná ve všech významných pražských i mimopražských spolcích - Spolek paní a dívek v Litomyšli, Dámský odbor v Prostějově, Zemský klub ve Vysokém Mýtě, Americký klub dam, Minerva, Ústřední matice školská, Ústřední spolek českých žen a Ženský klub český, který spolu s političkou Františkou Plamínkovou roku 1903 založila.²¹⁶

V letech 1904 - 1907 se aktivně účastnila úsilí o získání volebního práva pro ženy. Tou dobou je umělkyní i novinářkou s širokým obecným rozhledem, a tak využívá své autority a možnosti časopisu *Ženský svět*, který řídí a plně se staví za ženské volební právo.²¹⁷

V letech 1896 až 1907 působila Nováková jako redaktorka časopisu *Ženský svět*. Tento časopis byl otevřený novým proudům v umění i novým tématům spojených se změnami vztahů mezi pohlavími; chtěl totiž vychovat „nové ženy“.²¹⁸ Požadavky ženského hnutí nebyly jen něčím doplňujícím, ale už zasahovaly do struktury společnosti; a snahy žen o jejich uskutečnění skutečně proměňovaly společnost. *Ženský svět* měl proto sloužit k reflexi ženy, články v něm uveřejňované kriticky informovaly o ženách a jejich aktivitách. Když v roce

²¹⁴ HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 167 - 170.

²¹⁵ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*, 412 - 413.

²¹⁶ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 201.

²¹⁷ ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Mezi národem a politikou*, s. 44. In: BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J. (edd.) *Ženy a politika (1890 - 1938)*.

²¹⁸ HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 175.

1912 posmrtně vyšly vybrané články Novákové pod názvem *Ze ženského hnutí*, bylo vidět, jak celistvý byl její feminismus formulovaný na stránkách *Ženského světa*. Nováková byla velmi důsledná a originálně uvažující autorka.²¹⁹ „*Ve srovnání s konzervativními Ženskými listy byl nový časopis moderní, evropsky orientovaný, a přestože byl nucen - stejně jako jakékoli jiné ženské organizace a aktivity - deklarovat svou apolitičnost, politickým tématům se nevyhýbal. Především ne těm, které se dotýkaly ženské části populace.*“²²⁰

Do *Ženského světa* napsala nejrůznější statě: *Johna Stuarta Milla „Poddanství žen“* (1890), *L. N. Tolstého „Kreutzerova Sonata“ se stanoviska ženského* (1890), *Typ Lóny u nás?* (1906), *Láska v listech* (1910), *Žurnalistika a ženské hnutí* (1905), *Dvojí morálka* (1909), *Nová ethika* (1909), *Vražda nezrozených* (1912), *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu* (1897), *Obavy ze ženského studia* (1908), *Povolání a duševní práce žen vzhledem k rodině* (1908), *Výdělková schopnost žen* (1911), *Nové možnosti práce žen* (1909), *Volební právo žen u nás* (1903), *Politické vzdělání žen* (1910) a mnoho dalších.²²¹

Například ve stati *Dvojí morálka* označuje volnou morálku mužů a přísnou morálku dívek za nezdravý a nebezpečný základ pro intimní vztahy mezi mužem a ženou a pro manželství, neboť brání ženám důvěřovat manželovi. Je nezodpovědné mužům dovolit svádět ženy a ještě to literatura oslavuje. Podle Novákové má literatura špatný vliv na formování přístupu mladých lidí k intimnímu životu. Velmi kritizuje tolerování nemorálního chování slavných lidí, neboť ti jsou pro mladé lidi příkladem. Dále v této stati zdůrazňuje, že muži mají vstupovat do manželství stejně „čistí“ jako ženy.²²²

4.3.1 Volební právo žen u nás

Tento článek vyšel roku 1903 v časopisu *Ženský svět*. Nováková v něm kritizuje nemožnost žen vstoupit do politiky. Přitom není žádný důvod, proč by

²¹⁹ HECZKOVÁ, L. *Píšíci Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, s. 176 - 177. *Ženský svět* fungoval od roku 1896 do roku 1930 a vycházel jako čtrnáctideník zaměřený na širokou ženskou čtenářskou obec. Měl podtitul *List paní a dívek českých*, od roku 1915 až do svého zániku měl v záhlaví napsáno „*Založen Terézou Novákovou roku 1896*“.

²²⁰ ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Mezi národem a politikou*, s. 44. In: BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J. (edd.) *Ženy a politika (1890 - 1938)*.

²²¹ NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

²²² NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

mělo být ženám volební právo upřeno. Zároveň ale Nováková upozorňuje, že je třeba, aby se ženy na vstup do politického života připravily – četbou kvalitních odborných pojednání a návštěvou přednášek, aby si rozšířily obzor i vědomosti.

Nováková hned v úvodu upozorňuje ženy, aby nepromeškaly vhodnou příležitost zasazovat se o své volební právo. Informace ze zahraničí ukazují, že v jiných zemích už jsou ženy natolik uvědomělé, že jim bylo volební právo dáno, i když jen do určitých institucí. V českých zemích se ženské hnutí zasadilo o lepší postavení ženy a o její vzdělání, takže je podle Novákové načase, aby ženy vynaložily úsilí k získání i volebního práva. Po roce 1895 sice platil zákon o páté kurii, kdy mohli volit lidé majetní nebo platící daně, ale týkalo se to pouze mužů.²²³

Autorka připouští, že získání volebního práva bude pro ženy znamenat i určité povinnosti. Dále také upozorňuje, že touha žen volit není jen jejich rozmarem, ženy chtějí, aby se mohly vyjádřit k zákonům, které se jich týkají. Není ale žádný důvod, proč by ženám mělo být volební právo odepřeno.²²⁴ *„Není věru žádné příčiny, proč by svéprávná, bezúhonná, zdravými smysly nadaná žena nesměla voliti těch, o nichž jest přesvědčena, že v obci, sněmě, parlamentě konajíce práci prospěšnou i její oprávněné požadavky přednesou a uhájí.“*²²⁵

Dále se Nováková věnuje námitkám proti volebnímu právu žen, které byly v její době vznášeny - žena má mírnou povahu a nehodí se tedy pro ni „vřava“ volebních síní a politických schůzí; dále, že sněm a parlament jsou ve špatném stavu a je lepší, když se ženy těchto nepříjemných výjevů neúčastní; dále, že žena se neúčastní vojenské služby. Nováková tyto námitky vyvrací, ženy by si možnosti volit vážily a možná by jejich přítomnost zlepšila stav politiky a nemusí se účastnit vojenské služby, riskují svůj život při porodech. Muži se bojí, že ženy budou konzervativní a budou bránit pokroku, nikdy nebyly obavy, jak bude lid (i nevzdělaný) volit. Naopak volební právo vždy zvyšovalo zájem o občanské, národní a společenské otázky.²²⁶

²²³ NOVÁKOVÁ, *Volební právo žen u nás*, s. 310 – 312. In: NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

²²⁴ *Tamtéž*, s. 313 – 315.

²²⁵ *Tamtéž*, s. 316.

²²⁶ *Tamtéž*, s. 320 - 323.

Nováková ale připouští, že volební právo žen způsobí určitou změnu ve společnosti. Ženy si budou muset doplnit vědomosti a rozšířit obzor a tím mohou získat u mužů respekt, rovná občanská práva a pracovní příležitosti.²²⁷

4.3.2 Vražda nezrozených

Podle Neudorflové byla Nováková možná vůbec první, která se otevřeně věnovala i otázce potratů.²²⁸ Proto bude věnována pozornost jejímu článku *Vražda nezrozených*. Tento článek napsala Nováková už roku 1905, ale tiskem vyšel až roku 1912 v Ženském světě a reaguje v něm na diskuzi o regulaci porodnosti, sociální hygieně a změnách v rakouském zákoníku týkající se úmrtnosti dětí, ilegitimních dětí a chudoby neprovdaných matek.²²⁹

Hned v úvodu článku Nováková píše, že ženy se začínají více zajímat o trestní zákoník a o oddíly, které se jich týkají. Například zákony o složení rodiny, svodu, alimentech, nemanželských dětech; jejich formulace hned přivádí na mysl matku – vražednici, kterou dohnala hanba, nedostatek peněz nebo obava ze ztráty postavení k tak závažnému činu jako je zabití dítěte.²³⁰ „*Nazírání na matku – vražednici je celkem jednotné; nikdo činu jejího neschvaluje, ale všichni, soudci, porota, obhájci, obecnstvo, uvažují o jejích pohnutkách, pochopují je, omlouvají ji jimi; stává se velmi zřídka, že bývá dívka za vraždu dítěte svého odsouzena k vážnějšímu trestu, k smrti aneb k doživotní či víceleté káznici; osvobozující verdikt neb vězení velmi krátké jest skoro pravidlem.*“²³¹

Statistiky zaznamenávají jen malé procento interrupcí, ale tento jev se týká, jak podotýká Nováková, žen všech společenských vrstev. Nováková se dále zamýšlí nad pohnutkami, které vedou k vraždě dítěte. Nemožnost uživit dítě je příčinou k zabití jak nenarozeného, tak již narozeného dítěte. Dalšími důvody jsou strach dívky z porodu nebo mateřských povinností, dále manželka může mít strach znovu si projít těhotenstvím a porodem nebo chtějí manželé vést společenský život a jejich příjmy nevystačí na další dítě. Nováková dále kritizuje

²²⁷ NOVÁKOVÁ, *Volební právo žen u nás*, s. 324 - 325. In: NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

²²⁸ NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, s. 208.

²²⁹ BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 158.

²³⁰ NOVÁKOVÁ, T. *Vražda nezrozených*, s. 132 - 133. In: NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

²³¹ *Tamtéž*, s. 134.

způsob života žen a mužů. Dívky se klidně oddají milovanému muži nebo muži, který je poblouznil, ale už nechtějí převzít odpovědnost za dítě, které z takové situace vzejde, ale chtějí se bavit a užívat si života. Muži a dívky pak podle Novákové vstupují do manželství, aby založili rodinu, ale nechtějí děti, které jsou přitom základem každé rodiny. Podle Novákové je pak vražda dítěte negací celé populace.²³²

*„Jedny ženy hlásají: Dokud dítě se nezrodilo, není individuem samostatným, jest částí mé osoby, a s osobou svou může si každý činiti co chce, to i zákon dovoluje. Pročež jest třeba, aby z trestního zákoníku byla vymazána trestnost matky, jež z pohnutek jakýchkoli ničí nezrozené. Jiné tvrdí: Značnější počet dětí není požehnáním rodině, jak se kdysi tvrdívalo; matky četných dětí jsou sláby, neduživy a stávají se přítěží společnosti.”*²³³ I ženy, které mají manžela duševně nemocného nebo nemocného nakažlivou chorobou nebo alkoholika se mají podle Novákové postarat o to, aby s takovým mužem neměly děti a neohrožovaly tak populaci. I v případě nemoci matky jsou lékaři oprávněni provést potrat, aby neohrozili život ženy. Provádí-li potrat laici, má to často za následek churavost ženy a ztrátu vitality.²³⁴

Nováková, jak už bylo řečeno, byla činná v ženském hnutí i ve 20. století a představené texty v mnoha ohledech ilustrují, kam se ženská emancipace posouvala. Zpočátku bylo třeba ženskou otázku obhajovat a přesvědčit veřejnost o jejím pozitivním vlivu na společnost. Když bylo tohoto cíle dosaženo, mohly se její představitelky věnovat tématům, jakými bylo vyšší vzdělání ženy, sociální postavení neprovdaných matek či ženy a politika. Velmi častým tématem, které provází ženské hnutí v prvních desetiletích 20. století, byl požadavek vstupu žen do politiky.

²³² NOVÁKOVÁ, T. *Vražda nezrozených*, s. 135 - 137. In: NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí*.

²³³ *Tamtéž*, s. 138.

²³⁴ *Tamtéž*, s. 138.

5 ZÁVĚR

Ve své práci jsem se pokusila představit v širším kulturně - historickém kontextu rozvoje českého ženského hnutí emancipační činnost a ideje spisovatelek Karolíny Světlé, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové. Všechny tři sledované spisovatelky se významně zapsaly do dějin české ženské emancipace a jejich emancipační snahy se promítaly i do jejich literární tvorby.

Práce je rozdělena na tři části. První část přináší stručný nástin historické situace, v níž se zrodilo a rozvíjelo české ženské hnutí. Vedle národně-obrozeneckých snah 40. a 50. let jsou připomenuty osobnosti Magdaleny Dobromily Rettigové a Boženy Němcové. Druhou polovinu 19. století práce ukazuje jako období rozvoje ženských spolků v kontextu 60. let je pojednáno o prvním ženském spolku – Spolku sv. Ludmily. Při něm vzniká i průmyslová dívčí škola, která měla chudým dívkám poskytnout praktické vzdělání. V 70. letech dochází k posunu v dívčím vzdělání – Karolína Světlá zakládá Ženský výrobní spolek český a při něm obchodnicko-průmyslovou školu, která měla vést k ekonomické samostatnosti dívek a žen z jakékoliv společenské vrstvy. Při škole byla zřízena tzv. poptavárna zaměstnání, aby dívky a ženy snáze našly zaměstnání. V této době totiž být žena znamená mateřství a péče o domácnost. Jako období dalšího posunu pak práce ukazuje 90. léta, kdy Eliška Krásnohorská zakládá první české dívčí gymnázium a tím otevírá dívkám cestu na vysoké školy. V ženském hnutí to mimo jiné zvýrazní téma vlastní profese, ekonomické nezávislosti a napomůže zmírnění dosavadního stereotypu - žena rovná se mateřství a domácnost. Z této části práce je zřejmé, že v celém 19. století se ve spolcích klade důraz na vlastenectví a dobročinnou činnost. S rozvíjejícími se ženskými spolky souvisí také postupné vydávání ženských časopisů. A právě míra informovanosti o ženském hnutí odlišuje 1. a 2. polovinu 19. století. Od 40. do 60. let se ženská emancipace odehrává bez většího zájmu tisku a veřejnosti. Od 60. let ale dochází s rozvojem české žurnalistiky k šíření myšlenek ženského hnutí a povědomí o činnostech ženských spolků. Od 70. let pak hrají významnou roli ryze ženské časopisy. V této práci jsem se věnovala *Ženským listům*, které začaly vycházet od roku 1872. Samozřejmě se k nim na konci 19. století přidávaly další ženské časopisy. S postupným rozvojem českého ženského hnutí se také začíná měnit role ženy ve společnosti.

Druhá část práce představuje dva významné myslitele, kteří reflektovali ženskou otázku a ovlivnili české ženské hnutí. Ze zahraničních myslitelů byla věnována pozornost Johnu Stuartu Millovi, kterého znaly všechny tři sledované spisovatelky, a v Čechách byl velmi populární. Mill velmi kritizoval anglický zákon upravující manželství, kdy žena, její majetek, přání a jednání jsou podřízeny muži. Mill požadoval rovnost obou pohlaví a jako řešení navrhoval přátelství, neboť přátelství zahrnuje náklonost, vzájemnost, reciprocitu a nezávislost, v jakémkoliv vztahu mezi lidmi. Dalším vlivným myslitelem byl pozdější československý prezident Tomáš G. Masaryk. Vydával články, publikoval knihy a přednášel o ženské otázce. Přívržence si získal svým postojem – ženská otázka je podle něj otázka společenská a týká se jak žen, tak i mužů. Každá změna ve společnosti se totiž týká obou pohlaví.

Ve třetí části jsem se věnovala životu a veřejné činnosti u každé ze sledovaných autorek. Po stručném představení jejich života následuje představení vybraných publicistických textů, které se týkají ženské problematiky. I když byly tyto texty psány v rozmezí několika desítek let, shodují se v nich autorky na jedné myšlence – požadavku emancipace a nároku na rovné postavení žen s muži. Jde o texty *Listy ženám o ženách* a *O vychování ženy* od Karolíny Světlé, od Elišky Krásnohorské *Ženská otázka u nás i jinde* a *Ženská otázka česká* a od Terézy Novákové *Volební právo žen u nás* a *Vražda nezrozených*. Vybrané texty podobným způsobem zdůrazňují, že ženy mají stejná práva a schopnosti jako muži, jen v nich byly potlačovány. Proto spisovatelky vybízí ženy k usilování o to, co jim bylo neprávem odepřeno. Žádná ze spisovatelek neprosazuje myšlenku, aby se ženy vzdaly rodiny a domácnosti. Pouze upozorňují, že nevzdělaná žena se stává loutkou v rukách muže, protože je na něj odkázána. Všechny tři autorky také ve svých textech ukazují, že emancipace v zahraničí funguje a je ku prospěchu celé společnosti.

Rekapitulujeme zcela na závěr, k jakému pohledu na vývoj ženské emancipace a roli sledovaných spisovatelek v práci dospívám: Od 60. let jsou zakládány ženské spolky, které pomáhaly vdovám a rodinám v těžké ekonomické situaci a při nich také školy, kde se dívkám dostávalo praktických dovedností, ale které ještě primárně nevedly k jejich ekonomické nezávislosti. V 70. letech nastává posun, když je Karolínou Světlou při Ženském výrobním spolku založena škola,

kteřá už k ekonomické samostatnosti dívek vést má. Na Světlou a její snahy o zlepšení ekonomické situace a zaměstnanosti žen pak v 90. letech navazuje Krásnohorská založením prvního dívčího gymnázia u nás. Ženy získaly jednodušší přístup na vysoké školy, a tím se jim otevřely do té doby mužské obory a profese. Na přelomu 19. a 20. století je nejznatelnější posun v tématech ženského hnutí. Jeho představitelky usilují o volební právo pro ženy, aby se mohly vyjádřit k otázkám, které se jich týkají, o právo rozhodovat o vlastním životě, o své profesi a mateřství. Tyto změny jsou patrné i ve vybraných publicistických textech Světlé, Krásnohorské a Novákové, které jim ostatně razily cestu. Světlá - jako jedna z prvních angažovaných v ženské emancipaci - ve svých textech především obhajuje vznik ženské otázky a nutnost lepšího vzdělání dívek. Krásnohorská na ni navazuje a ilustruje dopady ženského hnutí na společnost příklady ze zahraničí. Je patrné, že byla více v kontaktu se zahraničními spolky než Světlá. Také více spojuje ženskou otázku s českým národním hnutím. Texty Novákové z počátku 20. století už vykazují značný posun v tematice. Autorka už neobhajuje ženskou otázku, spíše nabádá ženy, aby se aktivně zajímaly o dění kolem sebe, přemýšlely nad svým životem, nad svými právy.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I.* Praha: Vaněk a Votava, 1927.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Literární konfese.* 1. vyd. Blatná: Jihočeské nakladatelství Bratří Řimsové, 1947.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Z mého mládí: Vzpomínky životopisné.* Praha: Vaněk a Votava, 1920.

KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká.* Praha: E. Grégr, 1881.

MASARYK, T., G. *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě.* In: *Masaryk a ženy: Díl 1.* 1.vyd. Praha: Ženská národní rada, 1930.

MASARYK, T., G. *Univerzitní přednášky I: Praktická filozofie.* 1.vyd. Praha: AKCENT, 2012. ISBN 978-80-86142-39-5.

NOVÁKOVÁ, T. *Roztroušené kapitoly.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1961.

NOVÁKOVÁ, T. *Ze ženského hnutí.* 1.vyd. Praha: J. R. Vilímek, 1912.

Osvěta. Praha: Václav Vlček, 1874, roč. 4, č. 1.

Osvěta. Praha: Václav Vlček, 1874, roč. 4, č. 2.

SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí a drobné práce.* 1.vyd. Praha: J. Otto, 1904.

SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I.* 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.

SVĚTLÁ, K. *Z rodinné kroniky.* 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1980.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1888, roč. 16, č. 8.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 2.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 3.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 10.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 11.

Ženské listy. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890, roč. 18, č. 12.

Sekundární literatura:

ADAM, R. (ed.) *Božena Němcová - jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2007. ISBN 978-80-7308-200-0.

BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1.vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. 1.vyd. České Budějovice: VEDUTA, 2011. ISBN 978-80-86829-79-1.

BAHENSKÁ, M., HECZKOVÁ, L., MUSILOVÁ, D. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. 1.vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, M., MALÍNSKÁ, J. (edd.) *Ženy a politika (1890 - 1938)*. 1.vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-24-8.

BĚLINA, P. a kol. *Dějiny země koruny české II*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1.

BULÁNEK, F. D. *Žena jako meč*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1981.

ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.) *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. 1.vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

DUB, O. *Karolína Světlá*. 1.vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1975.

- FRABŠA, F. S. *Eliška Krásnohorská: 18. XI. 1847- 18. XI. 1917*. Praha: F. Švejda, 1917.
- HECZKOVÁ, L. *Píšící Minervy: Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- VOJÁČEK, M. (ed.) *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. 1.vyd. Dolní Břežany: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86197-83-8.
- JIRÁNEK, T. LENDEROVÁ, M., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- KALIVODOVÁ, E. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: O rodu v životě literatury*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1887-6.
- BLÁHOVÁ, K., PETRBOK, V. (edd.) *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. 1.vyd. Praha: Kontura Design, 2004. ISBN 80-85778-43-2.
- MATONOHA, J. (ed.) *Česká literatura v perspektivách genderu*. 1.vyd. Praha: Akropolis, 2010. ISBN 978-80-87481-01-1.
- MAZLOVÁ, V. *Statečná žena: Lidský a umělecký portrét Karolíny Světlé*. 1.vyd. Světlá pod Ještědem: Sdružení rodáků a přátel kraje Karolíny Světlé, 1983.
- NEUDORFLOVÁ, M., L. *České ženy v 19. století: Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. 1.vyd. Praha: JANUA, 1999. ISBN 902622-2-8.
- NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury české*. 1.vyd. Olomouc: R. Promberger, 1947.
- PEŠAT, Z. *Předmluva*. In: KRÁSNOHORSKÁ, E. *Výbor z díla I: Básně a libreta*. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956.
- SKORUPSKI, J. (ed.) *The Cambridge Companion to Mill*. 1.vyd. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. ISBN 0 521 42211 6.
- ŠPIČÁK, J. *Karolína Světlá*. 1.vyd. Praha: Melantrich, 1980.
- ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Teréza Nováková*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 2008. ISBN 978-80-204-1982-8.
- VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská*. 1.vyd. Praha: Melantrich, 1987.

7 RESUMÉ

This thesis deals with the emancipation ideas of the three Czech writers of the 19th century - Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská and Teréza Nováková. All three writers are significant marked in the history of Czech women's emancipation. The work is divided into three parts. The first part introduces a historical situation in Bohemia in the 19th century. Since the 60's were founded the women's associations; further was presented Světlá and Krásnohorská's work in their own women's associations. With the development of women's associations related the publishing magazines. Associations through their magazines informed the public about their activities and propagated the ideas of emancipation. The developing women's movement also changed the role of woman in society; these changes began to show from the 70's of the 19th century.

The second part deals with important thoughts of two thinkers who influenced the Czech women's movement - the English philosopher John Stuart Mill and the first Czechoslovak president Tomáš G. Masaryk. Mill very criticized the lack of freedom of English women and demanded the equality of the sexes. He proposed a friendship in any relationship between people. Masaryk won Czech feminists' favour with his approach to women's issues - it is a concern of the whole society and therefore men's concern. Masaryk advocated a liberal relationship between man and woman and normality of sexuality at a time when there were studies about the nature of women and myths about sexuality.

The third part presents the life and selected essays of Světlá, Krásnohorská and Nováková. Karolína Světlá founded a girls' school, which should lead to women's economic independence. Eliška Krásnohorská founded the first girls' grammar school in Bohemia and thus facilitated the access of women to universities. Teréza Nováková was not afraid to touch topics about which until then had not spoken. All three writers demanded the equality of women and access of women to good education.